

vadászat: A Bibliában csak mellesleg esik szó ~ról (Ter 10,8 kk.: Nimród; 25,27; 27,3–40: Ézsau; 2Sám 23,20: Benaja; Jer 16,16: általában). Bír 14,6: Sámson önvédelemből, 1Sám 17,34–36: Dávid mint pásztor a nyáj védelmében öl vadállatot. De hogy meglehetősen sokat vadásztak Izr. fiai, azt a „nagy vadász Jahve előtt” (Ter 10,9: Nimród) szólás-mondás tanúsítja, s az ún. vadkatalógus is mutatja (MTörv 14,5: szarvas, gazella, dämadvad, vadkecske, antilop, nyársas antilop és kőszáli zerge; 1Kir 5,3: szarvas, gazella, antilop Salamon asztalán); végül a sokféle vadászszerszám is erre utal. Ismeretes volt Izr.-ben a verem (Zsolt 9,16; Ez 19,8: oroszlán megfogására), a → csapda, a háló, a hurok, a kelepce, a tör (Jób 18,8; 19,6; Zsolt 64,6; 124,7; Iz 51,20; Ez 19,8; Ám 3,5; Oz 9,8: vadak, madarak megfogására, elejtésére). A ~ból élő törzsek kevésbé tekintélyesek, mint az állattartók és a földművelők; ez Jákob és Ézsau tört.-éből is kiolvasható (Ter 27, főleg: 27,39 kk.). A profán forrásokból kiviláglik, hogy Palesztinában elsősorban verem és kutya szolgált vadak elejtésére, de a kocsiról nyíllal vadásztat is ismerték; a ló csak a perzsa korban terjedt el. Josephus Flavius szerint (ZsidTört 1,21,13) Heródes lóhátról vadászott. Az egyszerű ember gyalogosan, nyilat és íjat használva ejtette el a vadat; nagyobb vadra dárdával, lándzsával vadásztak.

vadfügefá, szikomorfa, szederfa: Palesztinában kivált a partvidéken, de a Jordán völgyében is (vö. Lk 19,4) olyan tömegben fordult elő, hogy közmondássá vált (1Kir 10,27; 2Krón 1,15). Dávid felügyelőt rendelt a királyi olaj- és ~k fölé (1Krón 27,28). A fagy és a jégeső kárt okozott neki (Zsolt 78,47). Gyökere különösen erősnek számított (Lk 17,6). Apró, fügére emlékeztető gyümölcsét csak bevagdosva, lecsípve lehetett fogyasztani (vö. Ám 7,14). A belőle készített ital fokozta a harckészséget (1Mak 6,34). → Héliopolisz.

vádi (arab): időszakos patakmeder. Vízét csak az esős évszakban szállít, egyébként száraz. Növősszétételekben gyakori, pl. Vádi-en-Nahr, Vádi-el-Kelt.

vadkecske: → kőszáli kecske.

vadszamár (héb. arod v. pere): Jób Palesztina D-i részéről, a Sós-sivatagról és a Holt-tenger mellékéről ismerte (Jób 39,5–8). A ~ nagyobb a házi → szamárnál, nagy feje, vastag szája van, szőre világos, csíkos. A szabadságkedvelő állat (39,7) falkában élt (vö. Oz 8,9) a pusztában (Iz 32,14; Jer 14,6; Zsolt 104,11; Jób 6,5; 24,5; Sir 13,19: oroszlán zsákmánya); gyors, megközelíthetetlen, nem lehet megszelídíteni, ezért hasonlítja a Ter 16,12 az izmaelita arabokat hozzá. Jób 11,12: bizonytalan szöveg; G. Fohrer, G. Hölscher és L. Koehler a pere szót → zebraként értelmezi.

vad tök: A fordítások ~nek tekintik a 2Kir 4,39: említett kúszónövény termését. A tök (Cucumis colocynthis) egy fajtájáról van szó, amelynek narancshoz hasonló termése hányingert kelt. Levelének művészi ábrázolása a salamoni templomban díszítőelem volt (1Kir 7,24).

vágóáldozat: → áldozat.

vágy: → kívánság.

vaj: A héb.-ben a hemah egyaránt jelent ’kövér aludttej’-et és ’~’-at. A ~at úgy készítették, hogy egy kecskebőrt megtöltöttek tejjel, és addig verték, míg ~ lett belőle (vö. Péld 30,33: „ha a tejet köpülöd, vaj lesz belőle”). A ~ sokra tartott eledelnek számított (Iz 7,15.22), úgyhogy nagyra becsült vendéget is kínáltak vele (Ter 18,8).

vajúdás: → szülési fájdalmak.

vak: I. Fiziológiailag a szem betegségeként Palesztinában az éghajlati viszonyokra visszavezethetően gyakori jelenség. ~ok szerepelnek: 2Sám 5,6–8; Tób 2,10–14; s sorsukat Iz 59,9 kk.; Jer 31,8; Szof 1,17 mutatja be; Siral 4,14: itt leprásokra kell gondolnunk. A mózesi

törv. több előírást tartalmaz a ~okkal való bánásmódot illetően (Lev 19,14; MTörv 27,18); az emberi magatartás példái: Jób 29,15; Lk 14,13. A ~ok nem tölthettek be papi szolgálatot (Lev 21,18); ~ állatot nem volt szabad feláldozni (MTörv 15,21; Lev 22,22; vö. Mal 1,8). A megvakítás mint büntetés a késői Izr.-ben ismeretlen; a Péld 30,17 talán annak az időnek az emléke, amikor Izr.-ben, mint Babilonban (Hammurápi törvénykv.-e 193) a szülők az általuk nem kedvelt gyermeknek kiszúrták a → szemét. Babilóniában a későbbi időben is szokásban volt a megvakítás büntetésként (2Kíri 25,7). A ~sággal Isten sújt (Kiv 4,11), a bűn büntetéseként (Ter 19,11: a szodomiaiak; MTörv 28,28 kk.; Iz 29,9: Izr. fiai; 2Kíri 6,18: az arámok; ApCsel 13,11: Elimász, a varázsló). 2Sám 5,8: ~ és béna nem mehet be a Templomba (= Jeruzsálembe); a mondást még nem sikerült megnyugtatóan magyarázni; az összefüggésből talán Jeruzsálem kedvező fekvésének kiemelésére gondolhatunk, amely szinte közmondásos volt, úgyhogy a nép ajkán a ~ok és a bének is képesek voltak megvédeni. A ~ság ellen gyógyírnak a hal → epéjét használták (Tób 6,5.9), de a gyógyulás ritka volt és nagy csodának számított (Iz 29,18; 35,5; Lk 4,18; Jn 9,32; 10,21; 11,37). Az ev.-okban Jézus gyógyít ~okat: Mt 9,27–31; 11,5; 12,22; 15,30 kk.; 20,29–34: a jerikói ~ok; 21,14; Mk 8,22–26: a betszaidai ~; Jn 9: a ~on született; 10,21; 11,37. – II. Átvitt értelemben, a lélek betegségeként mint látni nem akarás, ill. tudás (elvakulás, elvakultság) a megvesztegetés (Kiv 23,8; MTörv 16,19), az önteltség (Mt 15,14; 23,16–26; Jn 9,39–41: a farizeusok), a bűn (Iz 6,10; vö. Jn 12,40; Iz 43,8), a tudatlanság (42,7,16; Róm 2,19; 2Kor 4,4; 2Pét 1,9), a gondatlanság (Iz 56,10), a langyosság (Jel 3,17), a testvérgyűlölet (1Jn 2,11) következménye.

vakond: A Lev 11,29 szerint tisztátalan állat. Iz 2,20: vsz. ~ot kell érteni. Ezzel szemben L. Koehler Y. Aharonira hivatkozva egy cickányfajtára gondol, amelyet Egyiptomban szt.-nek tartottak és gyakran mumifikáltak.

válás: I. Izr.-ben a férjnek jogában volt elválni (Sir 7,26; 25,26), ha valami taszítót fedezett fel az asszonyon (MTörv 24,1). Ezt a jogát elvesztette, ha alaptalanul azzal vádolta feleségét, hogy amikor elvette, már nem találta érintetlennek (22,13–19), v. ha → eljegyzés előtt erőszakot követett el rajta (22,28 kk.). Ha a férj el akart a feleségétől válni, csak → válólevelet kellett írnia (24,1; Iz 50,1; Jer 3,8; Mt 5,31; 19,7), és talán ki kellett mondania egy bizonyos váló formulát (Oz 2,4). Az elbocsátott asszonyt nem vehette el feleségül főpap v. pap (Lev 21,14), sem korábbi férjéhez nem térhetett vissza azután, hogy közben más férfinak volt a felesége (MTörv 24,1–4; Jer 3,1). Az asszony sohasem kezdeményezhette a ~t (Bír 19,2–10). – A ~ az ÓSz-ben elvetendő dolognak számított, ezért gyakorlatát különféle rendelkezések nehezítették és korlátozták (pl. a férj köteles volt a feleség apjának visszatéríteni a → jegyajándékot, ami azt vonta maga után, hogy ha újra nősült, ismét jegyajándékot kellett adnia, fizetnie). A próf.-k is küzdöttek a ~ ellen (Mal 2,14–16), és nemcsak abban az esetben, ha a férj Izr. lányai közül való feleségét azért akarta elbocsátani, hogy helyette idegen népből való nőt vegyen feleségül (2,11). – II. Az ÚSz-ben Jézus elítéli a ~t (Mk 10,2–12; Lk 16,18). De nehézséget okoz a → házasságtörés kivétele: Mt 5,32 (= Lk 16,18) és Mt 19,9 (= Mk 10,11 kk.); míg Márk és Lukács egyértelműen megfogalmazza a ~ tilalmát mind a férjnek, mind a feleségnek, addig Máté (a férfi számára megfogalmazva) látszólag engedményt, kivételt tesz (Mt 19,9: mé epi porneia és 5,32: parektosz logu porneiasz, azaz „hacsak nem házasságtörése [az asszonyé!] miatt”). Némely lat. és a legtöbb gör. egyh.-atya, valamint a protestáns egyh.-ak e részletekből arra következtetnek, hogy Jézus az egyik fél házasságtörése esetében megengedte a ~t. Tény, hogy ez a kivétel aligha egyeztethető össze Jézusnak mind Mk-ban, mind Lk-ban egyértelműen megfogalmazott tilalmával (vö. 1Kor 7,10.39), ezért sokan elvetik arra hivatkozva, hogy nem eredeti. Azoknak, akik a kivételt hitelesnek tekintik, s ugyanakkor a ~ tilalmát is egyértelműnek tartják, el kell ismerniük, hogy azokat a magyarázatokat, amelyek a mé v. parektosz megfelelő módon való értelmezésére támaszkodnak, nem lehet egészen szerencsésnek mondani. Ezért

újabb J. Bonsirven a porneiából kiindulva a kérdést újra vizsgálat tárgyává tette. Arra a következtetésre jutott, hogy a porneia nem házasságtörésre vonatkozik (e fogalom jelölésére volt a gör.-ben egy megfelelőbb szó is: moikheia), hanem ágyasságra (concupinatus); szerinte ezt a jelentésárnyalatot a héb. zenut (gör. porneia) a korai zsidóságban kapta. Tehát a „házasságtörési kivétel”-t így kell fordítani: „Mindenki, aki feleségét elbocsátja – nem ágyasságról beszélek (mert akkor el kell bocsátani az asszonyt)...” (Mt 19,9) és: „Aki feleségét elbocsátja – az ágyasság esetét nem tekintve –...” (5,32). Ennek ellene kell vetni (így E. Lövestam), hogy a porneia szó ezen a jelentésárnyalatán kívül általános (→ erkölcstelenség) értelmét is megtartotta, és Mt olvasói, valamint a későbbi magyarázók így könnyen félreérthették. Ugyanez mondható H. Baldensweiler nézetével kapcsolatban is, aki a porneia szón a rokonok közti, tiltott házasságot érti (Lev 18,6–8; vö. ApCsel 15,20.29). De helyesebb Jézus megszorításában, amelyet Mt-ban tesz, nem az állítólagos engedményt előtérbe helyezni, hanem inkább az asszony elbocsátásával együttjáró házasságtörés felelősségét kiemelni. Tehát 5,32: Mindenki, aki elbocsátja feleségét, házasságtörővé teszi, hacsak nem paráznság esete forog fenn (mert akkor már házasságtörő!); ugyanígy értelmezendő 19,9 is. – Pál az Úrra hivatkozva egyértelműen elveti a ~t (1Kor 7); még a hitetlennel kötött házasság is csak akkor bontható fel, ha a hitetlen fél kezdeményezi (7,12–16; vö. 1Pét 3,1 kk.).

vallásosság, jámborság: I. Az ÓSz-ben a ~ az ember – istenkép mivoltával összhangban álló – személyes viszonya Istennel, az ember vallási érzülete és egész vallási magatartása. A ~nak 3, jellegzetesen ósz-i, alább külön-külön vizsgálandó összetevőjét legkifejezöbben talán Mik 6,8 foglalta össze: „Megmondták neked, ó ember, mi a jó, és mit kíván tőled az Úr: Semmi mást, mint hogy váltsd tettekre az igazságot, szeresd hűségesen (a szövetséget megtartva) és járj alázatosan a te Isteneddel”. – A) Az ósz-i ~ először is az → istenfélelemmel azonosítható (pl. Iz 11,2): az vallásos, az jámbor, aki „félí” Istent, azaz elismeri és engedelmeskedik neki. Ez gyakorlatilag a → Törvény megtartását jelenti; épp ez különbözteti meg a jámbort a gonosztól (→ istentelenség; vö. Zsolt 1,1 kk.), így bizonyul az ember igaznak (→ igazság), egyenesnek és feddhetetlennek (vö. Jób 1,1). Ezek a tulajdonságok és a bennük kifejeződő „tettekre törekvés” eleve lehetetlenné tették, hogy a ~ valamiféle szentimentális érzélgősséggé sekélyesedjen, másfelől viszont magukban rejtették a formális, öncélú törv.-teljesítésnek, a külsőségessé válásnak a veszélyét, ahogy azt a → farizeusok példája tanúsítja is. – B) Az istenfélelem a fölséges, magasságos, félelmetes Istenről alkotott képnek felel meg. Ugyanakkor azonban Isten közelségét, oltalmát is tapasztalták Izr. fiai (→ Jahve); így kialakult az Istenhez tartozás tudata, amelyből bizalom, szeretet fakadt. E vonatkozásban alighanem a héb. heszed a legátfogóbb és a legtöbbet mondó kifejezés; arra a bensőséges érzelmi kapcsolatra utal, amely a családtagokat (férfi és nő, szülők és gyermekek), a barátokat és az egymással szövetségre lépett feleket összekapcsolja, és amelyet az ÓSz a → kiválasztás és a szövetség alapján a Jahve és Izr. közt fennálló kölcsönös szeretetkapcsolatra is átvitt. Ebből a szempontból a ~ nem egyéb, mint az Isten részéről megnyilvánult heszed (→ kegyelem) keltette heszed az emberben, az ember válaszáként (vö. pl. Oz 2,21 kk.; 4,2; 6,6). Ezért a jámbor, vallásos embert, aki kap is, ad is heszedet, haszidnak nevezik. Párhuzamos, szinonim kifejezések: az a vallásos, jámbor ember, aki szereti Istent (Zsolt 145,20; vö. MTörv 5,10; 6,5; Iz 41,8), ragaszkodik hozzá (MTörv 11,22; 13,5; Zsolt 63,9), ismeri Istent (Oz 2,22; 6,6), hűséges hozzá (Zsolt 31,24), „nála van” (vö. 73,25) és vele, az ő útjain, az ő színe előtt jár (Mik 6,8; vö. Ter 6,9; 17,1); aki mint az ő szentje (vö. Zsolt 89,20; 132,16), szerelmese (108,7) és gyermeke (→ istengyermekség) azt mondhatja neki, hogy „te vagy az én Istenem” (22,11). Az ósz-i ~nak ez a fő vonása, ha mégoly szubjektívnek és érzelmi jellegűnek látszik is, objektív tényeken alapszik, nevezetesen a kiválasztáson és a szövetségen, vagyis az üdvösség tört.-ének azon tényein, amelyeket Izr. az imádságban (→ ima) és a → kultuszban

újra meg újra szeme elé idézett, jelenvalóvá tett. Ezzel az ósz-i ~nak 2 fontos vonását érintettük; nevezetesen: liturgikus és közösségi jellegét; az egyén azért tartozott Istenhez (haszid), mert tagja volt a választott népnek, amely Istenhez tartozását (heszed) mindenekelőtt a kultuszban élte át és erősítette meg. – C) Az ósz-i ~nak ez utóbbi vonása magában rejti annak veszélyét, hogy – amint az a → hasszideusok és → farizeusok körében valóban be is következett – elszigetelődéshez, göghöz vezető hamis kiválasztottság-tudattá sekélyesedik. Ez vezetett az ósz-i ~ egy 3. vonásának kialakulásához: a vallásos, jámbor ember az ósz-i fejlődés során egyre inkább anar (olykor ani) lett, vagyis szegény és alázatos, aki külső szorongatottsága következtében belső elégtelenségének is egyre jobban tudatára ébred, és csendes visszavonultságában egyedül Istentől várja üdvösségét (vö. Zsolt 62,2.6; 131,1 kk.; Iz 30,15). Ezért az ÓSz szóhasználatában az vallásos, az jámbor, aki mint Isten „szegénye” (vö. Zsolt 72,2; 74,19; Iz 49,13) Jahvéba veti minden reményét (Zsolt 31,7.15; 32,10; 37,3.5; 86,2) és nála keres menedéket (18,3.31; 31,2.20; 37,40 stb.). Ez a belső magatartás néha olyan formában is megnyilvánult, hogy némelyek a külső javakról lemondva boldogságukat egyedül az Istennel való bensőséges, szellemi kapcsolatban keresték (vö. 16,2.9–11; 63,4; 73,25–28).

– Az ósz-i ~nak e vonásait, összetevőit az → Isten szolgája testesíti meg, aki mint Isten választottja és kedveltje a sokféle szenvedés és megaláztatás közepette is mindenben Isten akaratát keresi, annak, ill. küldetésének teljesítésére törekszik (vö. 86,2.16; 116,16; 119,65.84). Az ósz-i ~ ez eszményének üdvösségtörténeti-előképi (tipológiai) megtestesítői Deutero-Izajás ebedjén kívül Istennek olyan szolgálói, mint Ábrahám, Mózes és Dávid. – II. Az ÚSz-ben. A) Az ósz-i ~nak az eddigiekben vázolt alapvető vonásai az ÚSz-ben a keresztény ~nak is fő alkotóelemei, de elmélyültebb változatban. 1. Először is: az úsz-i ~ Isten akaratának teljesítése (vö. Mt 7,21; 12,50), amely a szeretet „új” parancsában fogalmazódik meg, és az embereknek nem annyira írott törv.-ként áll a szemük előtt, inkább a Lélek belső sugallata, ösztönzése formájában szolgál zsinórmértékül (vö. pl. Róm 8,2.14 kk.). Ebből következően az az ember számít az ÚSz-ben jámbornak, vallásosnak, aki engedi, hogy a Lélek vezesse, és – nem annyira érzelmileg, mint inkább tettekben megnyilvánuló módon – szeretetre ösztönözze (vö. 1Jn 3,18; 5,3). – 2. Ennek a ~nak érzelmi szempontból az ÚSz-ben is a kiválasztottság tudata az alapja: a hit és a keresztség révén az Isten új népének tagjaként a keresztény kiválasztott és szt., ezért egészen közel érzi, tudja magát Krisztushoz, így Krisztussal kedves gyermekeként bizalommal (pl. Zsid 4,16) Atyámnak szólítja Istent (Mt 6,9; Róm 8,15; Gal 4,6) és mindenben ráhagyatkozik (pl. Mt 6,25–34). – 3. Mindazáltal: az úsz-i ember is tudatában van kicsiségének: azért lehet boldognak, áldottnak mondani, mert szegény (5,3; 11,5; 2Kor 6,10), kicsi és alázatos (Lk 1,48.52; Mt 18,4). Ha üldözik, félreértik (vö. 5,10–12; 2Tim 3,12), reményét Istenbe és az általa megígért végső üdvösségbe veti, amely felülmúlja a mostani látható világot. – Végső fokon tehát elmondható: az úsz-i ~ valójában nem más, mint a → hit, → remény és → szeretet gyakorlása. – B) Az úsz-i ~ Krisztuson alapszik, de Krisztus, az Isten szolgája nem egyszerűen az igaz, a szent (ApCsel 2,27; 13,35: hosziosz = haszid; vö. Zsid 5,7), hanem egyszersmind a tárgya is az úsz-i ~nak. Mert már az ÚSz-ben csak akkor lehet szó hiteles jézusi, krisztusi ~ról, ha a keresztény szentségi alapon, a hitben egész életét átható személyes kapcsolatban van Krisztussal: úgy ragaszkodik hozzá, mint a szolga urához (pl. Róm 1,1), a tanítvány mesteréhez (Mt 10,24 kk.), egyszersmind azonban a barátjának (Jn 15,13–16; vö. 20,17) is tekintheti és érezheti magát. Szereti Krisztust és egész énjét áthatja Krisztus szeretetének tudata, várja újraeljövését és ennek reményében éli le egész földi életét (vö. pl. Gal 2,20; Ef 6,24; Fil 3,7–16). – C) Ebből nyilvánvaló, hogy az ÚSz-ben a ~ nem „gyakorlatok”-ból, „tettek”-ből áll, hanem Isten ajándékaént elsősorban hit, remény és szeretet, Isten üdvözítő akaratából és tetteiből következően. Így érthető, hogy az ÚSz-ben a görög-hellén kifejezések (euszebeia, teoszebeia) meglepően kevés helyet kaptak. Kifejezetten keresztényekkel kapcsolatban szinte csak a pasztorális levelek és 2Pét említi a ~ot (1Tim 3,16 kivételével, ahol a gör. euszebeia

mögött ott állhatna a héb. heszed), de csak nagyon körvonalazottan, elmosódott értelemben: vallásos, jámbor (euszebész) az, aki (a lat. pietasnak megfelelő értelemben véve) buzgó lélekkel teljesíti vallási és állapotbeli kötelességeit (1Tim 2,2; 2Tim 3,12; Tit 2,12; vö. 1Tim 4,8; 5,4; 6,3.11; Tit 1,1; 2Pét 1,3.6 kk.).

válólevél: Az ősi Izr.-ben – miként Mezopotámiában és Elephantinén – a férjnek jogában állt az asszonynak ~et adni, ha már nem tetszett neki, mert valami taszítót fedezett fel rajta (MTörv 24,1; Iz 50,1; Jer 3,8). ~ birtokában az asszony visszatérhetett a szülői házba és új → házasságot köthetett, csak az első férje nem vehette el, aki elbocsátotta (MTörv 24,1–4). Először ez a törv. követelte meg az írásba foglalást; hogy az írás pontosan mit tartalmazott, azt nem tudjuk, de vsz. az asszony szabadon bocsátásának egyszerű kijelentése volt (vö. Oz 2,4). Egyébként a törv. a házasságkötés egyenlőtlen feltételeit tükrözi, mert a → válasz a férj kiváltsága volt; ugyanakkor számára is veszteséggel járt, mert a → jegyajándékot nem tarthatta vissza. A Talmud a ~ tartalmát így fogalmazza meg: „Szabad vagy bármely férfi számára” (Gittin 8b), és megengedi az asszonynak, hogy ~et kérjen, ha a férj impotens (Nedarim 9,12), nem akarja eltartani (Kethuboth 77a) v. rosszul bánik vele (uo. 7,2–5). A Vádi Murabbaatban talált (→ Kumrán), papiruszra írt ~ (Mur 19; → papiruszok) a keltezés után, amely a Kr. u. 111-re utal, tartalmazza az elválás formuláját, az újra férjhezmenetelre való felhatalmazást „bármely zsidó férfihoz”, az átadás aktusát, az anyagi ügyekben való megegyezést, a készséget a ~ újra kiállítására (szükség esetén), végül a férj és 3 tanú aláírását.

valóra válás: → beteljesedés.

váltságdíj: → megváltás.

vámos: A behozott árura kivetett → adó, más szóval a vám Izr.-ben a perzsa kortól ismeretes volt (Ezd 4,13.20; 7,24), de csak a róm.-ak tették rendszeressé. A birodalom szempontjából minden róm. provincia vámterületnek számított, azaz köteles volt az állampénztár javára vámot fizetni (Júdea is közéjük tartozott; Lk 19,1 kk. vámhivatalt tételez föl). Bizonyos városok v. Rómával jó kapcsolatban álló fejedelmek saját javukra is szedhettek vámot (így Galileában Heródes Antipász; Mk 2,14: Kafarnaum volt vámszedő hely). A vámot nem róm. tisztviselők szedték, hanem bérbe adták privát személyeknek, akik szintén tisztviselőket fogadtak szolgálatukba; így érthető a ~ok feje (értsd: fő~) kifejezés. A vállalkozó ~nak érthető módon annyi jövedelemre kellett szert tenni, hogy fedezni tudja a bérleti díjat és az egyéb kiadásokat. Bár a felsőbb hatóságok megsabták a díjakat, elnézték az önkényeskedéseket. Így a ~ok meglehetősen gyűlöletesek lettek a lakosság körében. Az ÚSz-ben állandósult szókapcsolat lett a ~ok és a bűnösök (Mt 9,10; 11,19); ugyanakkor 18,17: pogány vagy vámos; 21,32: „a vámosok és a cédák”), úgy hogy aki ~sal érintkezett, megütközést keltett. 5,46 és Lk 3,12 kk. szintén nem szólnak a ~ok mellett; ugyanakkor 7,29 kk. és az ismert példabeszéd (18,9–14) azt tanúsítja, hogy a ~ok között is akadtak jó emberek. Név szerint szerepel a ~ok közül Zakeus (19,2) és Lévi (= Máté: Mt 10,3; Mk 2,14).

ványolók földje: terület Jeruzsálem közelében, a Rogel-forrás mellett (2Kir 18,17). A ványolásról (a nemezkesztés vízigényes művelete) a Szentírás egyébként nem beszél. Iz 7,3; 36,2: a héb. eredetiben ~, a magyar fordításban Kalló-mező szerepel (→ bőr).

vár: → Antonia-vár, → erődítés, → Mahérusz, → Maszada.

varázslás: → Efezus, → mágia.

Varka: → Uruk.

város: I. A paraszti életmódról a ~i életmódra való áttérés, amely a Közel-K-en a Kr. e. 7. és 3. évezred között zajlott le, az emberiség művelődése tört.-ében oly korszakalkotó jelentőségű volt, hogy jogosan nevezték némelyek urbánus forradalomnak (V. G. Childe). Ezt a fejlődési

fokot elsősorban egy új társadalmi és gazdasági rend kialakulása jellemzi: az egységes szerkezetű és főleg élelmiszer-termelésre berendezkedett falusi közösség átalakult egy munkamegosztáson alapuló társadalommá, amelyet az új és az önállósult régi termékek és foglalkozási ágak sokasága jellemezett. A földművelők mellé, akiknek a ~ kereteiben is megvolt a helyük, kézművesek, kereskedők, harcosok, hivatalnokok, papok társultak. A különféle rétegek nem egyenrangúan sorakoztak egymás mellé, hanem tekintély, jog és hatalom szempontjából eltértek egymástól és hierarchikus rendet alkottak, amelynek csúcán a – teokratikus, monarchista v. arisztokrata jellegű – központi hatalom állt. Ezt a rendet az ókori K-i ~ külseje is tükrözte: paloták és templomok épültek, amelyeket sokszor várszerűen képeztek ki, s amelyek gyakran térbelileg is központi helyet foglaltak el a ~ban. Az ébredő ~i művelődés legjelentősebb szellemi vívmánya az írás feltalálása volt (→ ábécé, → ékírás, → héber nyelv, → hieroglifák). – II. A ~i művelődésnek, amely először a Kr. e. 3. évezredben bontakozott ki teljesen a mezopotámiai ~államokban, egy korai előzménye → Jerikóban került felszínre: a kerámia előtti csiszolt kőkor (neolitikum; Kr. e. 7–6. évezred) mindkét rétegében hatalmas erőd maradványait ásták ki, amely már központi hatalmat tételez föl. – III. Palesztinában csak a bronzkori művelődés tekinthető valóban ~i jellegűnek. E korszakban (kb. Kr. e. 3200–1200) a ~okat, amelyek egyre szaporodtak az országban – elsősorban a sík területeken – általában erős fal vette körül. Ebben a védelmi rendszerben némileg a különféle ~ok politikai helyzete és társadalmi, jogi berendezkedése is tükröződött. Amint az egyiptomi átokszövegekből már a Kr. e. 2. évezred elejének ~airól tudjuk, sőt már az előző korszakokra vonatkozóan is kikövetkeztethetjük, a ~ok önállóságra berendezkedett és egymással sokszor versengő kis törpeállamok voltak, amelyekben feudális társadalmi rend uralkodott. Az akropoliszon székelő dinasztia – v. esetleg, ill. átmenetileg egy patríciusréteg – félig szabad és jogokkal nem rendelkező népségen uralkodott; az alattvalók többnyire szegényes házakban laktak, amelyek szorosan és szabálytalanul sorakoztak egymás mellett a ~falán belül. → Jerikó a korai bronzkorban kb. 225×80 m, a középső bronzkorban kb. 300×150 m alapterületű volt; a középső bronzkori →Megiddó kb. 300×225 m nagyságú volt; → Hacor a középső és a kései bronzkorban kivételnek számított kb. 1100×650 m területével. Ezek a települések elsősorban nem lakóhelyek voltak, hanem inkább menedékhely és raktárul szolgáltak. A lakosság élete jórészt a ~ falain kívül zajlott a földeken, ültetvényeken, hiszen mint korábban, továbbra is a földművelés és a földeken termelt javak jelentették a létalapot. Ezenkívül virágzott a kézművesség (elsősorban a művészi szinten művelt fazekasság és fémművesség), valamint a távolabbi ~okkal, országokkal folytatott kereskedelem, ha a föníciai partvidék ~ainak (Büblusz, Ugarit) forgalmát nem érte is el, sőt sokszor még meg sem közelítette. – IV. Izr. fiainak, akik a sztyeppékről, a pusztából bevándorolva először csak a hegyvidékeken telepedhettek le, ahol még csak szórványosak voltak a kánaánita ~ok, mindenekelőtt a földművelő életformát kellett elsajátítaniuk. Így a ~, amellyel közeli és távolabbi környezetükben találkoztak, v. amelyet csak hírből ismertek, még sokáig idegen maradt számukra; sőt úgy jelent meg, mint az emberi bűn (Ter 11,1–9) és az erkölcsi romlás (pl. 19,1–28) helye. Az első időkben Izr. fiainak még fallal körülvett helységei is, amelyekhez rendszerint még különféle kisebb települések (a héb. kifejezés szerint 'leányok'; vö. Józ 17,11; Bír 11,26), tanyák v. falvak is tartoztak (vö. Lev 25,29–31; 2Sám 20,19), tisztán földművelő jellegűek voltak. Védelmükről a nomád korszakból fennmaradt patriarkális viszonyoknak megfelelően a → vének gondoskodtak, ők vezették a sereget. Csak az állam kialakulásával kezdődött el a városiasodás folyamata, valamint ezzel kapcsolatban a kánaánivá válás. E fejlődés terén a fő~ok, → Jeruzsálem és → Szamaria jártak élen, amelyek a király tulajdonában lévő ~államok voltak; palota is, templom is épült bennük (Szamariában az Omrik dinasztiaja korában egy Baal-templom; vö. pl. 1Kir 16,31 kk.) és egy nagy kiterjedésű akropolisz. Mint a hozzájuk tartozó ország székhelyeiben és közigazgatási központjaiban a társadalom sok rétegre oszlott, és átítatódott különféle kánaáni hatásokkal; a

társadalom felső rétegét a kedvezményekkel elhalmozott, fényűzően élő királyi → hivatalnokok alkották. Ez a fő~i tisztviselői arisztokrácia – tőkefelhalmozással és nagybirtokot szerezve (kánaáni felfogás szerint ez törv.-es eljárásnak számított) – egyre inkább felbomlással fenyegette a hagyományos szabad paraszti társadalmi és gazdasági rendet. – V. A hellén korszakban a gör. polisz hatására egy mind külső formájában, mind belső szervezetében új ~típus jelent meg Elő-Ázsiában. A hellén ~ a milétoszi Hüppodamosz (Kr. e. 500 k.) tervéhez igazodott: egy főutca mindkét oldalán párhuzamosan és merőlegesen futó mellékutcák a térséget szabályos négyszögekre tagolják, s bizonyos kerületekben a középületek és intézmények (templom, agora, hivatalok, gimnázium, stadion, színház, kútház, vízvezeték) kapnak helyet. Ami az alap gondolatot illeti, ennek a tervnek felel meg Palesztina D-i részén a kis → Maresa ~ka. A róm. ~okat – így a Jordántól K-re → Gerazát – jellegzetes módon az egymást derékszögben metsző Cardo és Decumanus tengelyek keresztje tagolja; a középületek nagy változatosságot mutatnak (csarnokutcák, diadalívek, nimfeumok, fürdők stb.), és pazar monumentalitás érvényesül. A pax romana nyújtotta védelem fal építését fölöslegessé tette és akadálytalan fejlődést biztosított az egyébként is kiterjedt településeknek. A hellén monarchiákban a ~ok és a hozzájuk tartozó területek a központi hatalom alatt álló országrészekkel ellentétben messzemenően autonómok voltak, és ezt az autonómiát – legalábbis vallási joghatósági és kormányzati téren – a későbbi róm. uralom is tiszteletben tartotta a lehetőségek határain belül, sőt kezdetben a kisebb dinasztiák hatalmi törekvéseinek is engedett (így a Hasmonaeusok kezén levő → Tízvárosban). A különféle helyi testületekbe (magisztrátus, tanács, népgyűlés; Jeruzsálemben a főtanács, a főpappal az élén) csak az kerülhetett be, akinek polgárjoga (→ polgárok) volt. Ez olyan kiváltságot jelentett, amely a gör. korszakban elvileg csak az eredeti gör. felső réteget illette meg; olykor azonban azokra a „barbár” lakosokra is kiterjesztették a polgárjogot, akik régóta ott éltek a ~ban (a nem teljes jogú beköltözöttek, a rabszolgák és idegenek kivételével). – VI. Az ÚSz nyelvhasználatában a polisz, ha földi helysége vonatkozott, akkor tisztán település földrajzi fogalmat jelölt. A politikai tartalom már csak a mennyei Jeruzsálemmel kapcsolatban lelhető fel benne (Gal 4,25 kk.; Zsid 11,10.16; 12,22; Jel 21,2), ill. a mennyei hazával (Fil 3,20) összefüggésben, ahol a keresztények polgárjogot élveznek majd, és nem lesznek idegenek v. jövevények, mint a földön (Ef 2,19; Zsid 11,13; 1Pét 2,11).

városkapu, várkapu: Városok és várak védelmének lényeges része. Eredetileg csak bejárat céljára szolgált a falon át, de aztán – legkésőbb a középső bronzkortól – tetővel látták el, és önálló egységet képviselt, ahogy → Gézer D-i kapuja alapján föltehető. Annak folytán, hogy a kaput az erőd külön részének építették ki, létrejött az ún. migdol, mint Bet-Seánban (Kr. e. 15–14. sz.). A kapun áthaladást páros beszögellésekkel is megnehezítették, ahogy Micpában, Szichem K-i kapujánál (kb. Kr. e. 1600) és Tell el-Fara középső és késő bronzkori kapuja esetében látjuk; v. hármas beszögelléssel, amint Szichem É-i kapuja mutatja a hikszoszok korából. A beszögellések esetleg négy párt is alkothattak, miként Megiddó Salamon korában épült kapuja esetében is. Ilyen kapuval, ha közben némileg változott, fejlődött is, a középső bronzkortól egészen az izr. királyság idejéig találkozunk. A kiugrókba hátul gyakran kamrákat, őrszobákat (Ez 40,10–12) építettek bele; de a kiugró maga is külön eleme volt az erődrendszernek, és nemegyszer toronnyá képezték ki, mint Micpában; ugyanakkor Bet-Seán kapuja elé építették a 2 tornyot; ugyanígy Tell el-Fara korai bronzkori kapuja is el volt látva 2 hatalmas toronnyal. Megtört vonalú kapura (mint a mai Damaszkuszi-kapu Jeruzsálemben) a régi Kánaánból és Izr.-ből alig akad példa. Mégis megemlíthető itt Tell-Bet-Mirsim és Lachis kapuja. Lachisban kifejezetten kettős kapu volt; a belső keresztben állt a külsőhöz viszonyítva. Gézer É-i kapujánál egy út vezetett a fal mentén a jobb sarokban a kapu bejárata irányában, ugyanakkor Micpában maga a kapu állt derékszögben a falhoz képest. Külön sajátossága volt Tell el-Fara kapujának a középső bronzkortól kb. Kr. e. 800-ig,

hogy egyfajta fallal körülvett előudvar állt előtte, s ennek bejárata a főkaputól jobbra esett. A kapuszárnyak rendszerint fából voltak, de gyakran bronz burkolattal is ellátták őket; tiszta bronzból ritkán készült kapu; de Babelben Hérodotosz tanúsága szerint volt bronz kapu (vö. Iz 45,2). A kapu előtti és mögötti szabad terület rendszerint az egyetlen tere volt a városnak, ezért itt gyűltek össze megvitatni a dolgokat, sőt bíraskodni is (vö. Ter 23,18; Rut 4,1–11; Zsolt 127,5); → piac. A különféle kapuknál a régészek üléskialakosságokat is kimutattak. Még → ajtó, → erődítés.

vas: A MTörv 8,9 szerint Kánaán olyan föld, „ahol a kő vasat tartalmaz”. A szerző nem annyira Palesztina Ny-i részére gondolhatott, mint inkább a Jordántól K-re eső országrészre, a mai Radzsib, Birma és el-Kura helységek környékére, ezenkívül talán a Bejrut közelében, valamint a Libanon vidékén, a Vádi-Szanninban lévő ~bányákra (→ bányászat), amelyeket a LXX – minden bizonnyal téves – kiegészítése szerint (1Kir 2,46) Salamon kimerített, v. az edomiták földjére Fenan mellett és a midianiták területére Madiana mellett, az Akabai-öböltől K-re. Izr. fiai kénytelenek voltak más országokból behozni ~at; Ezekiel szerint Tíruszon át Tarsisból (Ez 27,12) és Uzálból (?Ez 27,19), Jeremiás szerint É-ről is (Jer 15,12): Kisázsia és Ciprus gazdag ~ércben. A meteoritból származó ~at Egyiptomban már a dinasztiák előtti korban ismerték, sőt a Kr. e. 3. évezredtől fel is használták fegyverek és szerszámok, eszközök készítésére; így érthető, hogy a ~at az egyiptomiak és sumerok 'az ég fémjé'-nek nevezték. Kr. e. a 14., főleg pedig a 13. sz.-ban a hettiták merítették ki Kisázsiában a ~bányákat, és míg birodalmuk össze nem omlott (Kr. e. 1200 k.), monopol helyzetben voltak. Úgy látszik, Ugaritban a Kr. e. 14. sz.-ban a ~ ára meghaladta az ezüstét. Kánaánban vsz. a filiszteusok révén vált ismertté, ill. terjedt el (1Sám 17,7: Gólját lándzsájának a hegye ~ból); a kánaániak harci szekerei, „vasszekerei” (Bír 1,19; 4,13) a valóságban → bronzból készültek; Palesztinában eleinte nem volt kovács, a filiszteusoktól kellett a baltát, a fejszét, az ekevasat stb. beszerezniük (1Sám 13,19–21), de később gyorsan elterjedt a ~ használata. A fegyverek mellett ~ból készült sok használati tárgy, szerszám, sőt olykor még bálványok készítésére is felhasználták a ~at (Dán 5,4: Babilóniában; Iz 44,12).

vasárnap: az → Úr napja.

vaskohó: → olvasztókemence.

vaskor: Palesztinában Kr. e. 1200 k. kezdődött. Régészetiileg két korszakra osztják: korai v. I. ~: 1200–900; kései v. II. ~: 900–600.

Vasti ('a legszebb' v. 'a kívánt'): Xerxész perzsa király felesége, aki megtagadta a királynak azt a parancsát, hogy teljes díszben jelenjen meg előtte és a fejedelmek, ill. a nép előtt, ezért kegyvesztett lett (Eszt 1,9–2,1). Hérodotosz szerint Xerxész feleségét Amertrisznek hívták.

végrendelet: → testamentum.

végső idő: → idő.

véka: régi űrmértékegység (8–10 kg). Főleg gabonafélék mérésére használták. – Értelmetlen dolog mécesst ~ alá tenni (Mt 5,15).

vendégszeretet: Az úton lévők → fogadóra v. az emberek ~ére vannak utalva. A ~ megtagadása v. megsértése szégyennek számított (Ter 19,5 kk.; Bír 19,22 kk. 30; Jób 31,32), de nem volt ismeretlen (Bír 4,17–22; 5,24–27: egy ellenség iránt; Lk 9,53: a szamariaiak nem fogadnak be egy zsidót). A ~ visszautasítása szintén sértés (Ter 19,2 kk.). ~re buzdítás: Iz 58,7; Sir 11,29–34 (óvatosságra intő tanácsokkal); Mt 25,35; Róm 12,13; 1Tim 3,2; Tit 1,8; 1Pét 4,9; Zsid 13,2. A ~hez hozzátartozik a → köszöntés, a → lábmosás, az étellel-itallal ellátás, a védelem és eltávozáskor a vendég elkísérése (Ter 18; Jób 31,31 kk.). Példa a ~re pl.: 2Kir 4,8–11: Illés próf. a szunemi asszonynál. Isten maga is vendégszerető (Zsolt 15,1; 23,5).

– A ~et Izr. fiai anélkül gyakorolták, hogy erre parancs kötelezte volna őket v. viszonzást, jutalmat vártak volna érte, és a ~ minden idegenre kiterjedt. A rabbinista irodalomban azonban gyakran csak a zsidókra korlátozódik, ha a későbbi zsidóságban általános érvényű kötelezettségként szerepel is. – Az ÚSz-ben, nevezetesen az Ev.-okban a ~ nagy szerepet játszik. Jézust ~tel fogadták, és hasonlataiban dicséri ezt az erényt (Lk 10,34 kk.; 11,5 kk.; 14,12 stb.). Ugyanígy más úsz-i könyvekben is: a szeretet nyilatkozik meg a ~ben. A ~ a Lélek adományai közé tartozik (1Pét 4,9–10), egyik lehetősége a láthatatlan világgal való találkozásnak (Zsid 13,2); az idegen személyében az ember magát Jézust fogadja be (Mt 25,35–40; vö. 10,40); a ~ az Ev. szolgálata (3Jn 8). Jézus vendég (Lk 7,36; 12,37; Jn 2,2; 12,2) és vendéglátó, aki gazdagon megvendégeli vendégeit (Mk 6,41–44; 8,6–9; Lk 12,37; 22,27; Jn 13,2–17; Mk 10,45), és magát adja nekik oda ajándéknak (14,22–24).

vének, Izrael vénei: Amíg Izr. fiai törzsi kötelékekben éltek, törzsenként, ill. nemzetségenként a legöregebb férfiak, a ~ vezetése alatt álltak. Bár alapvetően a családfők mind egyenrangúak voltak, a hatalom a legerősebb családok öregeinek kezében összpontosult. A ~ szó ezért inkább méltóságot, mint életkort jelentett. Izr. vénei (Kiv 3,16; Szám 11,16; 1Sám 4,3) v. egy törzs vénei (Bír 11,5; Szám 22,4.7; 1Sám 30,26) egy törzs v. az egész nép nemességét alkották. Háborús időkben vezérek voltak, békeidőben igazságot szolgáltatottak (Kiv 18,13–26), de végrehajtó hatalom híján tekintélyük inkább erkölcsi jellegű volt. – A → honfoglalás, sőt még a babiloni fogság után is tovább élt a vérségi köteléken alapuló törzsi szervezet (vö. 1Sám 20,6; Neh 4,7; 7,64; Zak 12,12; Róm 11,1), a mindennapi élet irányítása mégis az egy helyen lakók vezetői kezébe került, s a ~et lassan fölváltották a város előkelői (MTörv 19,12; 21,3.19; 22,18; 25,7; Józ 9,11; Bír 8,14; 1Sám 11,3; 16,4; 1Kir 21,8). A városi arisztokrácia férfitagjai kormányoztak (MTörv 19,12; 1Sám 11,3; 16,4; 2Kir 10,6) és bírászkodtak (MTörv 16,18; 21,19–21; 22,15–21; 25,7–10; 1Kir 21,8–14; Rut 4,2; Iz 9,14). – A királyság bevezetése korlátozta a ~ hatalmát és tekintélyét, de a → királyoknak figyelniük kellett a ~re (1Sám 30,26; 2Sám 3,17; 5,3; 1Kir 12,6; 20,7–9; 2Kir 10,6; 23,1), akik gyakran a tanácsosaik voltak (1Kir 12,6; 20,7–9). Salamon korától egyes területek és a városok élén helytartók v. kormányzók álltak, akik az adót szedték (4,7–19) és fenntartották a rendet (22,26; 2Kir 10,6.6; 2Kron 34,8); ennek ellenére a ~ a városokban megtartották kiváltságaikat (1Sám 11,3; 16,4; 1Kir 8,1; 21,8–14). – A fogság utáni időkben a ~ alkották a helyi hatóságokat (Ezd 7,25; 10,8.14), s elsősorban az adminisztrációért voltak felelősek (5,9; 6,7; vö. Jud 6,12; 8,9; 10,6; 1Mak 12,6.35). A → főtanácsba a → főpapok és → írástudók mellé ~et is bevettek (Mt 27,41; Mk 11,27; 14,43.53; Lk 22,66), ezért nevezték a főtanácsot olykor ~ tanácsának presbitériumnak (22,26; ApCsel 22,5; 1Tim 4,14) v. gerúziának (ApCsel 5,21). – A diaszpórákban, ahol a zsidók polgárjogot nyertek, közösségeik kormányzása a ~ kezében volt. Ahol nem nyertek polgárjogot, ott a ~ a zsinagógát vezették. Joghatóságuk főleg a közösségbe való fölvétel v. az abból való kizárás területén érvényesült (Lk 6,22; Jn 9,22; 12,42; 16,2). → öregek.

vének tanácsa: → főtanács, → vének.

vér: I. Az ÓSz-ben. A ~ (sőt, ahogy a MTörv 12,23 nevezi, a lélek) az a hely, ahol a lélek, az → élet székel (Ter 9,5; Lev 17,11.14; MTörv 12,23; 2Sám 23,17; 1Kron 11,19; Ez 3,16–21; 33,1–9). Minthogy az élet Istené, mert ő adta (Zsolt 104,29 kk.), szigorúan tilos az embernek ~t fogyasztania (1Sám 14,31–44; Ter 9,3 kk.); a törv. ide vonatkozó rendelkezései: Lev 3,17; 7,26 kk.; 17,10–14; MTörv 12,16.22–25; 15,23; vö. Jud 11,11. Másfelől az áldozati állat ~ének többféle szerepe volt: visszaadták Jahvénak, pl. az oltár → meghintésével; a ~ kiengesztel (Zsid 9,22), megpecsételi a szövetséget (Kiv 24,3–8): a szerződő feleket egymás ~rokonaivá teszi, és így létrehozza azt a legbensőségesebb kapcsolatot, amelyet a régi szemiták egyáltalán el tudtak képzelni. A ~, amelyet az ember kiont, felkiált a földről Jahvéhoz (Ter 4,10; → vérbosszú); Jahve haragszik arra, aki ~t ont (Ez 33,25; 36,18; Zsolt

5,7; 55,24; Péld 6,17; 1Sám 25,26–33; 2Sám 16,8; 1Kir 2,5 kk., 8 kk.). A húsból és ~ből való ember halandó (Sir 14,18); ami a test és a ~tól származik, az rossz (17,31). – II. Az ÚSz-ben. A) Az → apostoli zsinat megerősítette a ~ fogyasztásának tilalmát (ApCsel 15,20.29; 21,25). – Isten számon kéri a vértanúk ~ét (Lk 11,50 kk.; Mt 23,35; 27,25; ApCsel 5,28; 18,6; Jel 6,10; 16,6; 19,2). Az ósz-i kifejezés: test (szó szerint: hús) és ~ – ósz-i értelemben – az esékény és halandó emberre, a föld szülöttére vonatkozik, a fölséges Istennel szemben: Mt 16,17; 1Kor 15,50; Gal 1,16; Ef 6,12; Zsid 2,14. – B) 9,7.12 kk. 25; 10,3 kk.; 13,11: az áldozati állat ~e az engesztelés napján (lásd alább); 11,28: az ajtófélfák ~rel meghintése Egyiptomban; 9,18–20: az ó szövetség megerősítése ~rel. – C) Krisztus (1Kor 10,16; Ef 2,13; Zsid 9,14), Jézus (1Jn 1,7), Jézus Krisztus (1Pét 1,2), az Úr (1Kor 11,27) v. a Bárány (Jel 7,14; 12,11) ~e kifejezések az ÚSz egyik legfontosabb tényére, Krisztus üdvösséget szerző halálára utalnak. – 1. Az ó szövetséget pecsételte meg, vele lépett hatályba (Zsid 9,18 kk.; Kiv 24,8); az új és örök szövetséget Krisztus ~e pecsételte meg, amelyet sokakért kiontott a bűnök bocsánatára (Mt 26,28; 1Kor 11,24); ezért Mk 14,24: az én ~em, az (új) szövetség ~e. Főleg a Zsid állítja az áldozati állat ~ével szembe Krisztusnak, a mennyei főpapnak kiontott ~ét (10,29; 12,24; 13,20). – 2. Krisztus ~e az a drága ár, amelyen megszerezte nekünk bűneink bocsánatát (Ef 1,7; 1Pét 1,18 kk.) és Istent kiengesztelte irántunk (Róm 3,25), tehát a kiengesztelés eszköze. Krisztus ~ével megváltotta az embereket minden törzsből, nyelvből, népből és nemzetből (Jel 5,9). Jézus Krisztus a ~ével megszabadít minket a bűneinktől (1,6), megtisztít a holt cselekedetektől (Zsid 9,14), megszentel (13,12); a Jézus Krisztus ~ével való meghintés (1Pét 1,2) állandóan tisztára mos bennünket minden bűntől (1Jn 1,7). Így a ~e árán válunk igazzá (Róm 5,9), amellyel a kereszten békét szerzett (Kol 1,20), úgyhogy a pogányok is közel kerülhettek Istenhez (Ef 2,13). – 3. Zsid 9,11 kk. 24: itt az áldozati állatok idegen ~ével, amelyet az → engesztelés napján ontottak, Krisztusnak a kereszten kiontott ~e áll szemben. Jézus Krisztus ~éért remélhetjük biztosan, hogy beléphetünk a mennyei szentélybe (10,19); a szentek tisztára mosták ruhájukat a Bárány ~ében (Jel 7,14), és legyőzték a sátánt a Bárány ~e és tanúságuk szava által; vö. Zsid 10,28 kk. – 4. A Krisztus ~ében való részesülés (1Kor 10,16), Krisztus ~ének ivása (Jn 6,54–56) kifejezi azt a kapcsolatot, amelybe a keresztyén Krisztussal kerül, az → Eucharisztia vétele által, és amely kapcsolatban csodálatos módon megvalósul az ÓSz-nek egyik főntebb említett gondolata: az Isten és ember közötti vérrokonság.

vérbosszú: Egy ember vérének erőszakos kiontása az égbe kiált → bosszúért (Ter 4,10; 2Mak 8,3; Jób 16,18 kk.; Ez 24,6–8; vö. Ter 37,26; Iz 26,21). Jahve, akié a vér (mint az adott élet székhelye), a vért – a ~t álló által – visszaköveteli annak kezéből, aki kiontotta; érvénybe lép a megtorlás, a → megfizetés törv.-e (ius talionis). Az idevágó rendelkezések: Ter 9,6; Kiv 21,12–23; Lev 24,17–21; Szám 35,16–33; MTörv 19,11–13. Példák: Ter 27,45; 42,44; Bír 8,18–21; 9,23 kk.; 2Sám 1,16; 2,22 kk.; 3,27.30; 4,11; 14,7.11; 2Kir 14,5; 2Krón 24,25; 1Mak 9,38–42. Olykor maga Isten áll bosszút vértanúi véérért: Jel 6,10; 16,6; 19,2. A törv. csak magát a szándékos gyilkost ítéli el, családját nem (MTörv 24,16; 2Kir 14,6; 2Krón 25,4); arra nézve, aki akaratlanul öl meg valakit, anélkül, hogy előre elhatározta volna, → menedék.

verem: → vadászat.

véres áldozat: → áldozat.

vérfertőzés: A Lev 18,6–18 tiltja a vérrokonokkal való együtt hálást, a 20,11–21 halálbüntetéssel sújtja a ~t. 1Kor 5,1–13: Pál keményen elítéli, ilyen „még a pogányok közt sincs”; aki ~t követ el, azt át kell adni „a sátánnak testének romlására”.

Vérmező (arám hakel dema, gör. Hakeldamakh): terület Jeruzsálem falai közelében, a fazekas telke, idegenek temetkezési helye. Keresztyén etiológia szerint (Mt 27,6–10; ApCsel 1,19 kk.) a ~ név a Júdásnak adott vérdíjjal függ össze. Júdás ui. a Jézus elárulásáért kapott 30

ezüstöt visszavitte a főpapoknak s utána öngyilkos lett. A főpapok úgy ítélték, hogy ezt a pénzt nem szabad a templom kincstárába tenni, mert vér díja (Mt 27,6 vö. MTörv 23,19). Megvették tehát rajta a fazekas telkét az idegenek temetőjéül. Az ApCsel 1,18 „szerzett magának” kifejezését egyesek szónoki fordulatnak tartják, mások szerint Júdás a saját telkén lett öngyilkos, ezért nevezték ~nek. De lehet, hogy a név már korábban is megvolt (vö. Jer 2,23) s csak később kapcsolták össze Júdással. Előképi értelmezésben az ÚSz-nek Júdásról adott képe és az Achitofelre vonatkozó kései zsidó elképzelés egybevág: mindkettőre alkalmazható a Zsolt 41,10 és 55,14 kk. – Egy 4. sz.-ig visszanyúló hagyomány a ~t a → Hinnom völgye D-i oldalához köti, ahol Jer 19,2–6 szerint fazekasok dolgoztak. A közelben keresik a → Tófetet is.

versenypálya: → pálya.

vértanú: → tanúság.

vérvölegény: Így nevezte Mózes felesége, Cippora a férjét v. a fiát (Kiv 4,25 kk.) azután, hogy a fiát saját kezűleg körülmetélte. A LXX egészen más szöveget tartalmaz. A Biblia (4,26b) a kifejezést a → körülmetéléssel hozza kapcsolatba. Egyébként magának Mózesnek a neve nem szerepel a szövegben, így a jelenlegi szövegösszefüggésből kell kikövetkeztetni. A tört. eredetileg máshova tartozhatott; erre vall az is, hogy csak itt olvasható, hogy Cipporának volt egy fia is (vö. 4,20). De a 'völegény' nemigen vonatkozhatott Mózesre, hiszen ő a 4. f. szerint már évek óta nős volt. Nyilvánvalóan egy midianita körülmetelési jelenettel állunk szemben; itt a rítus a védelmet célozta a felsőbb hatalmak támadása ellen. A völegény szó héb. megfelelője az arab 'körülmetélni' és az asszír 'megóv, megvéd' szóval függ össze. H. Kosmala az arabból így próbálja fordítani: 'véresre vágott vagy nekem'. A rítussal tehát arra akarta a felsőbb lényt rábírnival, hogy mondjon le a fiáról. G. Fohrer szerint a tört. azt tanúsítja, hogy a felnőttkori körülmetelésről áttértek a gyermekkori körülmetelésre. A tárgyalt részletnek a jelenlegi helyére kerülését azzal is összefüggésbe lehet hozni, hogy a fáraót Jahve elsősülte megölésével fenyegette meg (4,23).

vesék: Az állatok szerveiként gyakran találkozunk a ~kel az áldozatokra vonatkozó előírásokban. – Az ember veséi, amelyeket Isten teremtett (Zsolt 139,13), mint a szív is, amellyel gyakran szerepelnek együtt, csaknem mindig az ember belsejét jelentik, amelyet csak Isten ismer; Isten megvizsgálja a ~et és a szívet (Jer 11,20; 20,12), megvizsgálja a szívet és próbának veti alá a ~et (17,10), megvizsgálja az embert, kifürkészi a szívet és a vesét (Zsolt 26,2). Ebből következően a ~ (a héb. eredetiben) a lelkiismeret (16,7; Péld 23,16), a fájdalom, az érzelmek (Jób 16,13; 19,27; Zsolt 73,21) székhelyei. Az ÚSz-ben a Jel (2,23) szabadon idézi Jeremiást (Jer 11,10 v. 17,10).

vészt hozó undokság (a héb. sikkus somem, gör. bdelügma erémószeósz, lat. abominatio desolationis 'pusztulás gyalázata'): Dániel próf.-tól származó apokaliptikus kifejezés. – I. Az ÓSz-ben tárgy, Zeusznak szentelt oltár. Dán 11,31: „...meggyalázzák a szentséges várat, megszüntetik a mindennapi áldozatot és felállítják a vést hozó undokságot”. A próf. így írja le, hogy Kr. e. 167-ben hogyan szentségtelenítette meg IV. Antiokhosz Epiphanész a jeruzsálemi templomot. Ugyanerre az eseményre utal 12,11 s talán 9,27 is. 2Mak 6,2 világosabban mondja el, hogy Antiokhosz kihívóan az olimpiai Zeusznak szentelte a Templomot. 1Mak 1,54.59: Jahve lerombolt égőáldozati oltárának helyén 167. dec. 8-án új oltárt emeltek és 10 nappal később megkezdték a pogány kultuszt. 1,54 ezt az oltárt nevezi ~nak. – Mivel Zeusz arám megfelelője Baal-Samem, E. Nestle úgy vélte, hogy a Dánielnél szereplő sikkus somem nem egyéb, mint ennek az istennévnek szándékos eltorzítása. A Baal 'úr' helyére került a sikkus 'undokság, gyalázat, iszonyat', mivel a zsidók ezt a szót szívesen használták bálványok, pogány istenek v. jelképeik, emblémáik jelzésére. A samem 'ég' szót a bóset 'gyalázat' irányába sómenné torzították (Dán 12,11). Így tehát Dán, 1–2Mak-ben a ~

oltár v. más tárgy, amelyet Baal-Samemnek, azaz Zeusznak szenteltek. – II. Az ÚSz-ben a szinoptikus apokaliptikában (→ parúzia) Mt 24,15 és Mk 13,14: fordul elő a ~ kifejezés Jeruzsálem pusztulásával és a világ végével kapcsolatban: „Amikor majd látjátok a szent helyen a vést hozó undokságot, amelyet Dániel próféta megjövendölt”. A kifejezés használata jogos, mert a Templom megszenteltségének Dánielnél is eszkatologikus esemény. Az eredeti szövegösszefüggésből kiszakított fogalom használata bizonyítja, hogy a ~ elveszítette konkrét, tárgyi jelentését és apokaliptikus fogalommá vált. A nyelvtani tény, hogy a 13,14 gör. szövegében a semleges nemű bdelügma mellett hímnemű jelző áll, arra mutat, hogy Márk a ~ot személynek tekinti. Ugyanezt látjuk 2Tesz 2,3–4: „...előbb be kell következnie az elpártolásnak és meg kell mutatkozni a bűn emberének, a kárhozat fiának, az ellenségnek, aki mindennek fölé emelkedik, amit Istennek és szentnek neveznek. Sőt, Isten templomában foglal majd helyet és istennek akar látszani.” Itt is a templom meggyalázásáról van szó, ami összefügg az → Antikrisztus föllépésével és Krisztus második eljövételével. – E részlet magyarázóit abból indulnak ki, hogy Jeruzsálem pusztulását nem követte a világ vége, és így a profanizálást jelképesen fogják fel (eretnekségek stb.). Más szóval ex eventu magyarázatot adnak, mert a Kr. u. 70 előtti idő szerzőjének sajátos szempontjaira nincsenek tekintettel. Ennek az időnek a szerzője szemében ui. a ~ és az Antikrisztus megjelenése föltehetően szorosan összetartozott. Ha Mt-ban és Mk-ban a ~ a hívők számára jel, amely Jeruzsálem és Júdea elhagyására szólít fel, akkor ez csak azért lehet, hogy az itt diadalmaskodó (vö. 2Tesz 2,8) Antikrisztust utoléró megsemmisítő ítéletet elkerüljék, utol ne érje őket, hanem élve éri meg a parúziát. – Hogy a jeruzsálemi keresztények Kr. u. 66–70 között konkrétan miben látták a ~ot, azt nem lehet biztosan tudni. Vajon abban-e, hogy a róm. sereg jelvényeivel bevonult a Templomba, vagy a zelóták gyilkos pártja bekerült a Templomba?

vetés: Az ÓSz-ben legtöbbször a földműves tevékenysége (Iz 28,25), amely az → aratás reményét kelti fel (vö. Ter 47,19; Kiv 23,10.16 stb.; Zsolt 126,5 kk.), ha Isten áldást ad (Ter 26,12; Lev 25,20 kk. stb.). Átvitt értelemben is találkozunk vele: aki amit vet (erkölcsi értelemben), azt aratja (Oz 10,12; Jób 4,8; Péld 22,8; Gal 6,7 kk.). Ezen túlmenően az ősegyh.-ban a ~ az Isten szava hirdetésének (Mk 4,13–20) és a kereszténység terjesztésének (Jn 4,36–38) a képe. Pál a feltámadás szemléltetésére is felhasználja (1Kor 15,36–44).

Vetus Latina, Ólatin Biblia: azoknak a különféle lat. bibliai szövegeknek összefoglaló neve, amelyek a → Vulgáta előtt, sőt részben még mellette is használatban voltak. A korábban használatos Itala elnevezés a ~nak legfőbb egy részére illik. Az alapvető különbség a ~ és a Vg között az ÓSz kv.-eiben mutatkozik; ezek szövege a Vg-ban a héb. szövegen alapszik, ezzel szemben a ~ a → Hetvenes fordításon. – A néhány fennmaradt kézíraton kívül, amelyek a Biblia különféle részeit teljesen következtelenül tartalmazzák, az egyh.-i szerzők idézetei szolgálnak a ~ vizsgálatához fő forrásul. Biztos kiindulópontnak tekinthetők Karthágói Ciprián († 258) idézetei. Tertullianus († 220 után) idézeteit nehezebb besorolni, s Markion ÚSz-ből való kivonatait még inkább. Tertullianus nem ragaszkodott következetesen a lat. szövegekhez; saját megfogalmazásai nem bizonyultak maradandónak: a ~ra semmi hatással nem voltak. A. von Harnack tézisének, hogy ti. Tertullianusból a markioniták lat. szövege és egy velük szemben álló katolikus szöveg egyaránt rekonstruálható volna, a szövegtört. kevésbé vette figyelembe, és nem is lehet fenntartani. – Szókészletében és fordítása módjában a régi afrikai szöveg jelentős mértékben eltér a későbbi szövegektől, amelyekből a 4. sz.-tól sok maradt fenn. A Ciprián Bibliájában előnyben részesített kifejezések háttérbe szorultak, a gör. szöveg visszaadásában érvényesült szabadabb megfogalmazások helyébe pontosabb megfelelőik, sőt részben szolgál fordítások kerültek. – A későbbi hagyományban a sokféleség ellenére elkülöníthetők bizonyos összetartozó csoportok. Ezekben annyi nyomára bukkanunk a régi szövegnek, hogy az afrikai szöveget kell a későbbi

szövegek alapjának tekinteni. – Egy csekély, de már Cipriánál is megfigyelhető fejlődés, továbbá az utalások Tertullianus idézeteiben, valamint egyéb okok felhatalmaznak rá, hogy a legrégebbi – 2. sz.-i – fordítások eredetét É-Afrikában keressük. A keletkezés körülményeit és a tört.-i fejlődést azonban mindenegyes kv. esetében külön kell vizsgálnunk. Közben azzal is számolnunk kell, hogy a – helyenként más-más – korábbi szóbeli fordítások is hatottak a Bibliának azokra a részeire, amelyek a liturgiában szerepelnek. Így a ~ különféle szövegváltozatokra való szétesésének, amely hamar bekövetkezett, megvan a természetes magyarázata. Ugyanakkor az alapul vett gör. szöveg biztosította az egységet; a gör. hagyomány szórványosan előforduló eltérő olvasatai nem érvényesültek számottevően a ~ban. – A Ciprián Bibliájának alapjául szolgált szöveg a gör. Biblia „Ny-i” szövegváltozatai közé tartozik; a későbbi lat. hagyományban a „Ny-i” olvasatok igen eltérő módon részben megőrződtek, részben kiiktatódtak; az ÚSz csak a Vg-ban szabadult meg a „Ny-i” jellegtől. – A lat. bibliai szövegek minőségét illető fejtegetései, az eltérő olvasatokkal kapcsolatos gyakori állásfoglalásai, valamint a lat. szöveg sűrű idézése révén Szt Ágoston különleges helyet foglal el a ~ tört.-ében. D. De Bruyne szerint legalábbis néhány részt alaposan revideált a lat. bibliai szövegekből. Az újabb munkák e föltevés ellen foglalnak állást. A ~ első tudományosan megalapozott kiadása P. Sabatier († 1742) nevéhez fűződik. A 19. sz. végén kezdetét vette a ~ modern vizsgálata; ennek eredményeképpen a különféle bibliai részekről számos tanulmány látott napvilágot, és igen sok rész megjelent külön-külön. A szövegek teljes kiadását J. Denk († 1927) tervezte a kiadott szövegek és az általa összegyűjtött idézetek alapján; anyaga a beuroni bencés apátságba került. Az itt 1945-től B. Fischer által kiépített és vezetett Vetus Latina Intézetnek a ~ fennmaradt részeinek összegyűjtése és teljes kiadása a feladata. – Kiadások: P. Sabatier: *Bibliorum Sacrorum Latinae Versiones antiquae seu Vetus Italica* (Reims 1743). – D. De Bruyne: *Les anciennes traductions latines des Machabées* (Maredsous 1932). – A. Jülicher–W. Matzkow–K. Aland: *Itala, Das Neue Testament in altlateinischer Überlieferung nach den Handschriften herausgegeben* (Berlin 1938–63; csak Ev.-ok). – R. Weber: *Les anciennes versions latines du deuxième livre des Paralipomènes* (Róma 1945); *Uő. Le Psautier Romain et les autres anciens psautiers latins* (Róma 1953). – *Vetus Latina, Die Reste der altlateinischen Bibel...* (Freiburg i. Br. 1949). – Egyes részek: *Old-Latin Biblical Texts* (Oxford 1883); *Collectanea Biblica Latina* (Róma 1912).

Vetus testamentum (lat. 'Ószövetség'). → Szentírás, →testamentum.

vezeklés: → bűnbánat.

Via Maris (lat. 'tengeri út'): Mezopotámiát és Egyiptomot összekötő út az ókorban. Galileán is áthaladt: Damaszkusz felől a Hule-tó és a Genezáreti-tó között „Jákob leánya hídján” haladt át a Jordánon, a Jiszreel-síkságon, majd a tengerparttal párhuzamosan átvágott a Száron- és a Sefela-síkságon és Gázán keresztül érkezett Egyiptomba. Iz 8,23: Galileát jelenti.

viciumok: → rosszaságok.

vigasztalás, vigasz: A különféle tört.-i adatok arra mutatnak, hogy a pogány ókorban nagy szerepe volt a fájdalomban, a szenvedésben a ~nak. Ennek ellenére az akkori világra mélységes reménytelenség nehezedett; a valódi ~ hiányzott. Nem ismertek olyan Istent, aki ~t nyújthatott volna, aki szeretetével átfogta volna létüket és végső menedékük lehetett volna. A költők és a filozófusok emlegetik a halál utáni létet, a halhatatlanságot, de a kétely, hogy vajon valóban létezik-e ilyen, mindenütt eleven. Ezt fejezte ki a kioltott fáklya, a széttört oszlop, a síró Géniusz a sírköveken és a kőkoporsókon. – I. Az ÓSz-ben. Miként a környezetében élő pogány népek, Izr. is ismeri az emberi ~t és a ~ földi eszközeit, de a vigasztalanságot is (Ter 37,35; Jób 16,2; 21,34; Zsolt 22,2; Iz 22,4; 51,19; Jer 31,15). Mégis, a hite elsegítette arra a meggyőződésre, hogy Jahve tud népe (és egyáltalán az ember)

szenvedéséről és az az akarata, hogy minden bajban segítsen és ~t nyújtson; ezt hatalmában áll megtenni, és egyszer le is fog győzni minden rosszat, ami szenvedést okoz. Épp legmélyebb megaláztatása idején, a száműzetés éveiben tapasztalja meg az isteni ~ erejét. Jahve a → próféták szavával az új élet és az üdvösség reményét kelti fel. Ez az isteni ~ mindenekelőtt Iz 2. és 3. részében kapott megindító megfogalmazást (40; 49,13; 52,7–10; 54,11–14; 57,14–19; 61,1–3; 66,10–14). Izajás mint költő és próf. a ~t úgy hirdeti, mint Jahve népe iránti töretlen szeretetének kiáradását. Ezt tanúsítja a pásztor (40,11), a hitves (54), az anya (49,14 kk.; 66,11–13) képe. Ennek a tanításnak köszönhetően a ~ gondolata vezérfonala lett a tört.-ben a zsidóság hitbeli meggyőződésének, és az őskereszténységbe is beleépült (vö. Sir 48,22–24). Így a zsidók Krisztus születése táján ~uknak nevezték a szt. kv.-eket (1Mak 12,9; Róm 15,4; vö. 2Mak 15,9) és általában az eljövendő üdvösségre ~ként vártak (vö. Lk 2,25 kk.). Az őskeresztény hagyomány azonban Jézusban látja az → Isten szolgáját, aki Iz 49,1–6 és 61,1–3 szerint az elesetteknek és a szomorúaknak a közelgő megváltás örömhírét és a végső idő üdvösségének ~át hirdeti (Mt 5,4; 11,4 kk.; Lk 4,18–21; ApCsel 10,38). – II. Az ÚSz-ben. Az ÚSz szerzői közül Pál annyit szenvedett, mint senki más, de annyi isteni ~ban is volt része, mint másnak senkinek. Levelei ezt egyértelműen tanúsítják, egyszersmind a ~ teol.-jához is fontos fogódzókat nyújtanak. Pál meg van róla győződve, hogy „az irgalom Atyja és minden vigasztalás Istene” minden szorongatásában megvigasztalta, hogy ezt az isteni ~t minden szenvedő kereszténynek továbbadhassa (Róm 15,5; 2Kor 1,3–11). Pál szenvedései Krisztus szenvedései. A ~t Isten nyújtja neki Krisztus által. Ha a keresztények Krisztus szenvedéseit vele együtt viselik, részük lesz Isten túlaradó ~ában is Krisztusban. Ez a ~ a Fiú üdvösséget szerző keresztalálában gyökerezik, amellyel élénk tárta Isten felfoghatatlan szeretetét (2Tesz 2,16 kk.). Ez az örök ~ és a keresztények „jó remény”-e, amely most és egykor teljesedik be. A kereszt és a feltámadás a záloga annak, hogy majd mi is feltámadunk (1Tesz 4,13–18). Ez az a ~, amellyel a halállal szemben egymást kell vigasztalnunk. Pál szerint a Lélek adományai közé tartozik: a keresztény próf. továbbadhatja a Krisztusban kapott isteni ~t (1Kor 14,3; vö. ApCsel 19,31). A Léleknek ez a ~a építi az Egyh.-at.

Vigasztaló (gör. Paraklétoz): a Szentlélek Jézus búcsúbeszédében. I. 1. A róla szóló részek (Jn 14,16 kk.; 14,26; 15,16; 16,7–11; 16,12–15) magyarázata nem kis nehézségbe ütközik. Mi az oka, hogy az Ev.-ban a Lélek itt a ~ és az Igazság Lelke, másutt ellenben nem? Vajon eredeti-e ennek a 2 címnek a kapcsolata? János írásait nem tekintve sem az egyik, sem a másik elnevezés nem fordul elő sem az ÚSz-ben, sem az ÓSz-ben. Vajon a szerző itt az őskeresztény igehirdetéstől idegen hagyományt vett fel (egyet v. kettőt)? Nem áll-e egymással ellentétben, ha a ~ egyszer cselekvő személy, aki vezet, kormányoz, máskor viszont láthatatlan erő, amelyet kapni és befogadni lehet, ill. kell. Ha a ~t nyelvtört.-ileg úgy kell értelmezni, mint védelmezőt, közbenjárót a bíróság előtt, akkor a szóban forgó helyeken miért nem ebben az értelemben szerepel? Miként lehet azt összeegyeztetni, hogy a ~ az eltávozó Jézus helyébe lép, Jézus viszont nem akarja árván hagyni tanítványait, hanem visszajön, bennük létezik és kinyilatkoztatja magát nekik (Jn 14,16–23)? – 2. E nehézségek közül némelyek úgy oldódnak meg, ha a kérdéses ev.-i részleteket összevetjük a vallástört.-i háttérre jellemző elképzelésekkel, gondolatokkal. O. Betz és O. Böcher vizsgálatai óta aligha lehet kétséges, hogy ez a háttér elsősorban a Biblia utáni idők apokaliptikus zsidósága, amelyet A Tizenkét pátriárka testamentuma, Hénoch és a Jubileumok könyve, valamint a kumráni iratok képviselnek. Ezekben az írásokban pátriárkák, próf.-k és tanítók, angyalok és szellemek lépnek fel Isten előtt a jámborok védelmezőiként és közbenjáróiként. Isten és a világ perében és abban a harcban, amely az igazság és a hazugság, a világosság és a sötétség közt folyik, a tanú és vádló szerepét töltik be. Ezek a közbenjárók azonban segítik is a rájuk bízottakat, utat mutatnak nekik és közvetítik nekik az Isten igazságait. – Az említett írások kifejezetten említik az igazság lelkeit és az igazság lelkét. Ez az elnevezés vonatkoztatható emberen belüli

erőre és érthető rajta Isten Lelke és a Szentlélek is, de személyként is megjelenhet, mint a világosság fejedelme, Mihály, Izr. védelmezője és őrzőangyala. Szemben áll vele a sötétség angyala, aki a Beliár v. Beliál nevet viseli, a hazugság és a tévedés lelke. Ez a lélek is lakhat belül az emberben, felfogható az emberi szív rossz hajlamaiként. Ebben a környezetben semmi nehézséget nem okoz ugyanazt a hatalmat személyként és ugyanakkor az emberben működő valamiféle erőként elképzelni. – II. 1. Ebből a háttérből kell Jn szóban forgó részleteit értelmezni. Nyilvánvaló, hogy a szerző, aki az apokaliptikus világkép fogalmaiban gondolkodott, és ennek kifejezőeszközeivel él, a maga szándékait kívánja felhasználással megvalósítani, a saját gondolatai kifejezésére használja fel őket eszközül. Segítségükkel mindenekelőtt újraértelmezi a keresztények körében általánosan ismert „szent lélek” fogalmát, úgy, hogy egy fokkal mélyebbre hatol. Ugyanakkor a → búcsúbeszéd szemszögéből és így a húsvét utáni látásmód alapján újraértelmezi az apokaliptikus világ általa jól ismert fogalmait is, és új tartalommal tölti meg őket. Ezért amikor az igazság lelkével találkozunk, akkor nem Mihályt kell magunk elé képzelnünk, hiszen világos, hogy ez a lélek szigorúan isteni valóság. A 4. Ev.-ban és a búcsúbeszédekben csak ez az isteni valóság lehet az Igazság Lelke. – 2. Mit akarnak tehát a tárgyalt részletek a búcsúbeszéd és az egész Ev. kereteibe beillesztve jelenteni? Eddig Jézus volt a tanítványok ~ja, Ő volt a segítségük az ellenséges világgal szemben, vezette őket, s közvetítette nekik az igazságot (Jn 10,1–15; 25–30; 17,6–12). A hitük azonban tökéletlen volt, nem terjedt ki arra a titokra, hogy Jézus az Isten Fia és egy az Atyával (14,1–11); megrekedt Jézus emberi alakjánál és az evilági hatalom várásánál (14,22). Ezért ennek a hitnek meg kell rendülni, amikor Jézus eltávozik ebből a világból. A tanítványoknak föl kell ismerniük: hinni azt jelenti, hogy a világ szempontjából bizonytalanul élni a láthatatlanból és abból, ami nem áll rendelkezésükre (20,29). Meg kell tanulniuk, hogy Jézus halálát úgy tekintsék, mint visszatérést a testi létmódból az Isten Fiát megillető dicsőségbe (13,31 kk.; 14,28; 16,5.28; 17,4 kk.). Ilyen helyzetben és szükségben az emberi erő felmondja a szolgálatot. Sokkal inkább, mint eddig, rá vannak utalva Isten segítségére, jelenlétére ebben a világban, egyszóval a Lélekre (3,6; 4,23 kk.; 6,62 kk.; 7,37–39). Úgy kapják tehát ígéretül, mint más ~t, aki segítségükre lesz és vezeti őket a földön létükben. De a más ~ nem lesz testileg látható, olyan, aki rendelkezésükre áll. Csak a hitben lehet látni és megtapasztalni. Valóságosan és maradandóan jelen lesz a tanítványokban és a tanítványokkal, felébreszti és táplálja a hitet üdvös jelenlétében. Így bizonyul minden földi gyengeségben segítségnek és vezetőnek. – 3. Ez a ~ az Igazság Lelke. Jn-ban az → igazság az Atya és a Fiú élénk tárt valósága. Ezt a valóságot Jézus tárta elénk, mint az első ~. A másik ~ nem hozhat újabb kinyilatkoztatást, csak tökéletesítheti Istennek már elénk tárt igazságát azzal, hogy emlékezetbe idézi, magyarázza, megvilágítja. Jézus és a Lélek közt nincsen törés, sőt: az Isten maga lélek (4,24). Az Atya és a Fiú tehát már jelen vannak ebben a világban. Az Igazság Lelkének feladata, hogy az Atyának és a Fiúnak ezt a láthatatlan jelenlétét a hitben felismerhetővé és elfogadhatóvá tegye. Így megoldódik a 14,16–23 rejtélye. Az ember Jézus eltávozik, a tanítványoknak el kell tölteniük a búcsúzniuk, de az Igazság Lelke majd megmutatja nekik, hogy Jézus az Atya Fia. Akkor a hit szemével látni fogják, hogy eltávozása után Jézus az Atyában és az Atyával változatlanul jelen van. Így Jézus a Lélekből az Atyával együtt újra eljön hozzájuk, nem hagyja őket árván ebben a világban. A Lélek által feltárja előttük, hogy Ő az Atyával együtt a szívükben lakik és szereti őket. – 4. A ~ egyszersmind tanú is és vádló Istennek a világgal folyó „per”-ében. Ez a per az egész Ev.-on végigvonul, és Jézus elítélésében, ill. kivégzésében éri el tetőpontját. Már az ember Jézus is tanúságot tett az egész világ előtt Isten igazságáról és a világ saját magára mondta ki az ítéletet, amikor Jézus tanítását és tanúságtételét nem fogadta el. Miután Ő fölment az Atyához, a ~ az, aki folytatja a tanúságtételt, Jézus tanúságtetését, de a földi tereken nem válik láthatóvá, megfoghatóvá ebben a szerepében. A tanítványokban és a tanítványok által működik. Tanúságát ők hordozzák és viszik a világ elé. Erre kaptak küldetést (13,16.20; 15,27; 17,20). A ~ tehát Isten

ereje és jelenléte, amely az Egyh.-ban az apostoli igehirdetésben mutatkozik meg, ill. működik. Visszaemlékezve ezzel az erővel tesznek a tanítványok tanúságot mindarról, amit Jézus közelében, vele közösségben élve láttak és hallottak (15,27). És viszont: a Lélek a tanítványok által tanúskodik a világban (15,26), segíti a tanítványokat a visszaemlékezésben, annak megértésében, amire visszaemlékeznek, továbbá megvilágosításaival és ismereteik kiegészítésével (2,22; 7,39; 12,16; 14,26). A 16,8–11 fogalmazza meg a tanúságtevés alap gondolatát a lehető legtömörebben, de egyszersmind elítéli a világot hitetlenségéért. Rávilágít Jézus igazságára, hogy valóban feltámadt és visszatért az Atyához. Kimondja Isten ítéletét e világ fejedelmére, aki elvesztette uralmát, amikor Jézus megdicsőült és a megváltottak királya lett (12,31 kk.). Ezt a tanúságot az egész világ megkapja, de csak akik hisznek, azok tapasztalják meg az erőt és az üdvösséget, amely benne rejlik. – 5. Jn-nak a ~ról szóló részei a legmélyebb mélységeket is feltárják. A ~t – erőteljes vonásokkal megrajzolva – cselekvő személyként állítják elénk, ahogy előrevetítve már az apokaliptikus irodalomban megtaláljuk Mihály alakjában. Egyértelműen elkülönítik az Atyától és a Fiútól, ugyanakkor mint velük egyenrangút állítják az Atya és a Fiú mellé. A másik ~t az Atya és a Fiú adja, ill. küldi, ahogy a Fiút is az Atya küldte. Az Atyától származik, mint a Fiú. Ő sem magától beszél, amint a Fiú sem beszélt magától. A Fiú csak azt hirdette, amit az Atyától hallott, ugyanúgy a ~ is azt hirdeti, amit a Fiútól hall. A Lélek a tanúságot a Fiú valóságából meríti, miként a Fiú tanúsága az Atya valóságából való. Ezért a Léleknek ez a tanúsága megdicsőíti a Fiút, ahogy a Fiú tanúságtétele révén fény derült az Atyára. Amint a Fiú benne lakik a tanítványokban és működik bennük, ugyanígy a Lélek is hatékonyan munkálkodik bennük. Így nem lehet kétséges: a másik ~ a 3. isteni személy, aki az Atyával és a Fiúval együtt az Isten. Ebben a ~ban teljessé vált az Isten valóságáról adott eszkatologikus kinyilatkoztatás. Maga tette teljessé szerzőnk (János) tanúságával. – 6. Befejezésül rá kell mutatni, hogy 1Jn 2,1 ~nak nevezi Jézust, aki az Atyánál közbenjár értünk, bűnösökért. Mennyei ~ként állítja Jn 14,16 és tkp. az egész → főpapi ima is elénk (vö. 17,11). Ezen a húsvét után elénk állított 2. ~n nem szabad csodálkoznunk. Az apokaliptikus irodalom is szerepeltet közbenjárót a mennyben és közbenjárót a földön. Jn-ban – mint láttuk – a ~ Isten segítséget nyújtó jelenlétét jelenti földi életünkben. Föltételezi, hogy Jézus a kereszten megváltott minket, és hogy megváltó műve az Atya előtt jelen van.

vihar: → mennydörgés, → villám.

világ, kozmosz, mindenség: I. A fogalom. A) A profán szóhasználatban. A gör. kozmosz szó, amely az ÚSz-ben a legtöbbször jelöli a ~ fogalmát, eredetileg általánosságban a 'rend' jelentésmozzanatot is magában foglalta. Így vonatkozhatott a művészien előállítottakra, az emberek közt fennálló rendre, általában a rendezettre és így a szépre is (hiszen a szép fogalma szétválaszthatatlanul összefonódik a rend fogalmával), főleg a díszre, azon belül is a nők díszére, az ékszerre. – A 'rend' mozzanata alapvető, amikor (elsősorban filozófiai szóhasználatban) a kozmosz a ~ra vonatkozik. A kozmosz tehát a meghatározott rend által összetartott egésznek jelenti, a ~nak a ~mindenség értelmében vett rendjét, rendszerét. A ~nak ehhez a szigorúan térbelileg felfogott fogalmához hozzátartozik a mindenség egysége, amelyet belső törv.-szerűsége teremt meg és biztosít, valamint a ~ szépsége. A kozmosz és az ember között akkor fedezzük fel a sajátos kapcsolatot, ha föltesszük, hogy a ~ jelentheti 'az emberek világa'-t (= az emberiséget), és másfelől, ha az embert mikrokozmosznak tekintjük, amint a kozmosz és az Isten közt is számolunk különleges kapcsolattal, ha az Isten és a ~ közti viszony kérdését Platón, Arisztotelész, a sztoikusok és a neoplatonizmus más-más módon válaszolta is meg. – B) A bibliai szóhasználat. A kozmosz szó bekerülése a LXX-ba fordulatot jelent a szó tört.-ében; ez nagy jelentőségű az úsz-i szóhasználat és a ~ fogalmának úsz-i értelmezése szempontjából. Mert ezzel a ~ filozófiai értelmezéséhez csatlakozik a ~ bibliai értelemben vett fogalma, amelyre nem a térbeliség, hanem az időbeliség jellemző. Az

ÚSz-ben ui. nincs szó a ~ fogalmának jelölésére, hanem amikor mi ~ról beszélünk, akkor az ÓSz-ben az ég és a föld áll v. olykor a mindenség, ugyanakkor beszél az ÓSz a ~ idejéről (héb. ólam, arámul alema). A szó átvételével (különösen a LXX késői kv.-eiben) a kozmosz nemcsak 'a világmindenség', 'a föld' és 'az emberiség' jelentésnek válik hordozójává, hanem az eredetileg tisztán időfogalmat jelölő ólam is fölveszi a 'térbeliség' jelentésmozzanatot, úgyhogy az aión (→ eón) és a kozmosz az ólam, ill. alema megfelelőjeként egymással fölcserélhetővé (szinonimákká) válnak. – Az ÚSz-ben a kozmosz jelentése kb. mindenre kiterjed, ami a szó tört.-éből megismerhető. Így pl. jelölheti a szó a nők díszét, ékszerét is (1Pét 3,3; vö. 1Tim 2,9). Mindazáltal a szónak különféle árnyalatokban a '~' jelentése áll előtérben. A ~ minden teremtmény foglalata; Isten teremtette (ApCsel 17,24), Isten teremtő szavára lett (Jn 1,10; vö. 1,3; 1Kor 8,6; Kol 1,16 kk.; Zsid 1,2 kk.). Mint teremtménynek a ~nak kezdete van (lásd a fordulatot: „a világ kezdetétől v. teremtése óta”, Lk 11,50; Zsid 4,4; 9,26; vö. Mt 24,21; Róm 1,20; és: „a világ kezdete v. teremtése előtt”, Jn 17,24; Ef 1,4; 1Pét 1,20 stb.) és a vége felé tart (Mt 13,40: „a világ végén”). Alá van vetve a mulandóságnak (vö. 2Pét 1,4), mert elmúlik (1Jn 2,17; vö. 1Kor 7,31). Mivel az idő határozza meg (vö. Ef 2,2), a ~ mint ez a ~ szemben áll az eljövendővel, amelyre egyébként soha nem vonatkozik a kozmosz szó. – II. Értékelése. Jóllehet az ÚSz átveszi a maga korának és a környező ~nak a ~képét, saját kozmológiát nem fejleszt ki, inkább elhatárolja magát a kozmológiától, ha gnosztikus kozmológiák formájában szembekerül vele (vö. 1Tim 1,4; 4,7; 2Tim 4,4; Tit 1,14; 3,9; Júd; 2Pét). A ~ra vonatkozó megállapításoknak csak annyiban van jelentőségük, amennyiben kapcsolatban állnak az üdvösség tört.-ével. – A ~ az a hely, ahol az emberek élnek és a történelmük zajlik, tehát azonos jelentésű a lakott földdel (oikumené). Így lehet szó a ~ minden országaról (Mt 4,8; vö. Lk 4,5), a ~ népeiről (vö. Mt 6,32; Lk 12,30), az egész ~ elnyeréséről (Mk 8,36). Hasonló értelemben szerepel a szó akkor is, ha (a rabbinista szóhasználatnak megfelelően) az olvasható a Bibliában, hogy ember születik a ~ra (Jn 16,21, talán 1,10 is), v. hogy az ember semmit nem hozott magával a ~ra és nem is visz el semmit (1Tim 6,7). A kozmosz ilyen értelmű használatának is csak akkor van jelentősége teol.-i szempontból, ha az „emberek ~a” kapcsolatba kerül az üdvösség tört.-ével. Innen már csak egy kis lépés és a kozmosz 'emberiség' értelmet kap. Minthogy az ÚSz-ben Pál és János az emberiséget az Istenhez való viszonyában és szorosán az üdvösség tört.-éhez kapcsolódva szemlélik, a kozmosz az ő írásaikban teljesen új jelentést kap. – 1. Pálnál abból következően, hogy a kozmosz a test, a bűn és a törvény mellett az üdvött. fontos fogalma, mint a 'mostani idő' ellentéte lett az 'eljövendő idő'-nek. Mint a jelen idő a kozmosz nemcsak a mulandóságnak van alávetve (1Kor 7,31), hanem a gonosznak, az „e világ istené”-nek is a hatalma alatt áll, aki a ~ fiait a maga uralma alá kényszeríti. Ádámmal a ~ba jött a bűn és a bűnnel a halál (Róm 5,12–14). A bűn és a halál uralkodnak az emberen, úgyhogy az egész ~, azaz minden ember bűnös Isten színe előtt (3,19) és Isten ítélete alá esik (3,6; vö. 1Kor 6,2). Így a kozmosz a bűn hatalma alatt álló, megváltatlan emberiség. Ez teszi érthetővé, hogy a kozmosz és a test egymás szinonimái lehetnek: a ~ bölcsessége (1,20; 3,19) a test szerinti bölcsesség (vö. 1,26: a gör. eredetiben). Az egész ellentét Isten és a ~ között azáltal vált nyilvánvalóvá, hogy „a ~ fejedelmei” keresztre feszítették „a dicsőség Urát” (2,8), Isten azonban „Krisztusban kiengesztelődött a világgal” (2Kor 5,19). Akik Krisztusban hisznek és a keresztségben vele eltemetkeztek és új életre támadtak (vö. Róm 6,3–5), kiszabadultak ebből a gonosz ~ból, mert Jézus Krisztus feláldozta magát értük (Gal 1,4); az Atya kiragadta őket „a sötétség hatalmából” és helyet adott nekik „szeretett Fia országában” (Kol 1,13). Az Istennel Jézus Krisztusban való → kiengesztelődés óta a kozmosz többé nem ~, hanem új teremtmény (Gal 6,15; vö. 2Kor 5,17). A keresztények a ~ban vannak (1Kor 5,10; Fil 2,15), és ki kellene szökniük a ~ból, ha el akarnak kerülni a rosszat, a bűnt (1Kor 5,10), sőt érintkezniük is kell a ~gal; mégis, úgy kell felhasználniuk a ~ot, mintha nem élnének vele (7,31); mert nem szabad hasonulniuk a ~hoz (Róm 12,2; vö. Jak 1,27). Így Pálnál a kozmosz nemcsak teol.-i és

krisztológiai fogalom, hanem eszkatológiai értelmet is hordoz. Ha az ap. az „e világ – eljövendő világ” ellentétét a zsidó apokaliptikából vette is át, az nála teljesen új tartalommal töltődött azáltal, hogy az ő hite szerint az új eón Krisztussal már elkezdődött. De még valamire föl kell figyelnünk. Nevezetesen: amint Pál szerint a bűn fölülmúlja az embert és kozmikus méreteket ölt (vö. 1Kor 2,6.8; 2Kor 4,4; Ef 2,2), úgy a megváltás is Krisztus által. Átfogja az egész teremtést (vö. Róm 8,22; Kol 1,20); Krisztus legyőzte ennek a ~nak az erőit és hatalmait (2,15; vö. Ef 2,2), és „átadja az Istennek, az Atyának az uralmat, miután minden felsőbbiséget, hatalmat és erőt megsemmisített” (1Kor 15,24). – 2. János a kozmosz fogalmát sokkal inkább a teol.-i gondolkodás középpontjába állítja, mint bárki más az ÚSz szerzői közül. Jn-ban a szó 77-szer szerepel, 1Jn 23-szor, 2Jn 1-szer tartalmazza. A kozmosz az a színhely, ahol a megváltás drámája lejátszódik. A ~ iránti szeretete indította az Atyát arra, hogy elküldje a Fiát a ~ba (Jn 3,16); Jézus úgy jön, ahogy a Keresztelő hirdeti: az Isten Báránya, aki elveszi a ~ bűneit (1,29; vö. 1Jn 2,2); Ő a ~ Üdvözítője (Jn 4,42; 1Jn 4,14; vö. Jn 3,17); Ő a ~ világossága (8,12; 9,5; vö. 3,19; 12,46; 1,9). De a ~ nem ismeri fel (1,10), nem hisz benne, gyűlöli (7,7; 15,18), így a ~ba küldése a kozmosznak nem megmenekülésére szolgál, hanem ítéletére válik. Ez az ítélet Jézus halálával kezdődik el „ennek a világnak a fejedelme” fölött (12,31; 16,11; vö. 14,30). Ennek a nem az emberek ~ához tartozó „fejedelem”-nek már a pusztá említése is jelzi: a kozmoszt nem szabad az emberiségre, a bukott, bűnös emberiségre korlátozni. A kozmosz mintegy személyes értelmet kap: „a Megváltó nagy ellenzéke az üdvösség történetében” (H. Sasse). Egyszersmind kollektív személyiség, akit „ennek a ~nak a fejedelme” képvisel. Amint a Krisztusban hívők Krisztusban vannak (vö. 15,2.4.7), úgy a Krisztusban nem hívő egész kozmosz „a gonosz hatalmában” van (1Jn 5,19); amint a megdicsőült Úr „bennük” van, úgy a kozmosz „a gonosz hatalmában” van (4,4; vö. 5,9); Krisztus legyőzte a ~ot (Jn 16,33); de övéi még a ~ban vannak, ezért a ~nak minden gyűlölete ellenük irányul. Ez nem véletlenül v. félreértésen alapszik; szükségszerűen következik abból, hogy a tanítvány Urához tartozik, és hogy Jézus tanítványai – mint maga Jézus – nem „a világból” valók. Főpapi imájában mondja Jézus: „a világ gyűlölte őket, mert nem a világból valók, amint én sem vagyok a világból való” (17,14). 8,21–23: itt Jézus ezt mondja a hitetlen zsidóknak: „Elmegyek és keresni fogtok... Ahova én megyek, oda ti nem jöhettek... Ti innen alulról valók vagytok, én meg felülről való vagyok; ti e világból vagytok, én nem e világból vagyok”. Krisztus tanítványai a hitetlen zsidókkal ellentétben nem ebből a ~ból valók; ők felülről valók, mert mint a szőlővesszők a szőlőtökével, egyek az Úrral (vö. 15,1–8). Nem „a világból” valók, mert Urukkal már átmertek „a halálból az életre” (5,24), újjászülettek a Lélekből és már nem testből valók (3,5 kk.). Azért gyűlöli őket a ~, mert létüket már nem a ~ban, hanem Krisztusban birtokolják. Így a ~tól kapott gyűlölet éppen úgy külső jele a Krisztushoz tartozásnak, mint az egymás iránti szeretetük (1Jn 3,13 kk.). Minthogy Krisztus a ~ban hagyja övéit, főpapi imájában így imádkozik értük az Atyához: „Nem azt kérem tőled, hogy vedd ki őket a világból, hanem hogy óvd meg őket a gonosztól” (Jn 17,15). A ~ megmentése, üdvözítése a küldetésük, amint Krisztus is a ~ Üdvözítőjéül jött a ~ba (4,42; 1Jn 4,14; vö. Jn 3,17). De a ~ nem ismeri őket, amint Krisztust sem ismerte fel (1Jn 3,1), de ők tudják, hogy az, aki bennük van, nagyobb mint aki a ~ban van (4,4), és megvallhatják: a mi hitünk a győzelem a ~ fölött (5,4). – János írásaiban tehát az ellentét egyfelől Isten, Krisztus és az Egyház, másfelől a ~ között, a tetőfokát érte el. De János gondolatait nem szabad másként értenünk, mint Pálét: mint Pálnál, Jánosnál sem dualizmus az Isten és a kozmosz ellentéte; mint Pál, János sem a teremtett ~ot érti kozmoszon, hanem a bűnbe esett emberiséget, Isten eszkatologikus küldöttével, Krisztussal szemben tanúsított hitetlen és gyűlölettől fűtött magatartásában; amint Pálnál, Jánosnál is felülmúlja a bűn és a megváltás az emberi mértéket, és kozmikus méreteket ölt.

világégés: 1. A fogalom. a) 2Pét 3,7.10.12: az → ítélet napján (3,7), az → Úr napján (3,10) a világ tűz martalékává válik. Ahogy a vízözön elpusztította az ősvilágot, a tűz is kozmikus

katasztrófát idéz elő, a szó fizikai értelmében: az egek (vsz. az égboltozat) nagy robajjal megszakadnak, lángba borulnak, az elemek (a csillagok v. azok az elemi alkotórészek, amelyekből a világ áll) a tűz hevétől felbomlanak v. megolvadnak (3,10.12). – b) Az Úr napja bemutatásának hagyományos módjától 2Pét leírása szembeötlő módon eltér, mégpedig személytelen jellegénél fogva. Míg az ÚSz más helyein a győztes és üdvösséget hozó Krisztusnak személyes eljövetele áll az eszkatologikus események középpontjában, és a kozmikus jelenségek, ha elengedhetetlenek is, inkább csak díszletül szolgálnak; 2Pét ezeket a kísérő jelenségeket állítja elének – tűz formájában – fő kérdésként a parúzia várásának leírásában, legalábbis negatív szempontból (a pozitív szempont az új ég és az új föld). A parúzia itt nem úgy értendő, mint Krisztus végérvényes eljövetele, dicsőségben (amire a 3,14 céloz, ha csak személytelenül is), hanem katasztrófának kell felfogni, amely a kozmosz pusztulását jelenti fizikai értelemben véve. – c) Ez azonban nem zárja ki, hogy a szóban forgó részlet tartalmát ne erkölcsi és szoteriológiai tanításként értelmezzük. A tűz fogalma az eszkatológiai üdvösségben való hit szolgálatában áll – egyszer Isten végét veti a bűnnek, a rossznak (vö. 3,7 és 3,9.11), új kozmoszt teremt, ahol az igazság lakik (3,13; vö. Iz 65,17; 66,22; Jel 22,1). A ~ tehát a szerzőnek a romlott jelen világ végéről alkotott elképzelését tükrözi, amelyre saját kora is rányomta bélyegét. – 2. Eredete. a) A ~ fogalmával a szibillai jóslatokban is találkozunk; ezek részletesen bemutatják, hogy miként fogja a világot a tűz megsemmisíteni. Rokon gondolatok a gör.-öknél, a perzsáknál és más népeknél is föllelhetők. Mint Hérakleitosz, úgy a sztoicizmus is számol egy időszakonként rendszeresen ismétlődő ekpüroszisz-szal amikor a világ áldozatául esik öselvének, a tűznek, hogy aztán újra létrejöjjön. A perzsa eszkatológia egy csillagot említ, amely a földre hull és az ércet a hegyekben megolvasztja; ebből tüzes lávafolyam támad, amely előnti a földet és iszonyatos kínokat okoz a bűnösöknek, az igazak azonban úgy fogják érzékelni, mintha langyos tejben fürdenének. – b) Jahve haragjával és az ítélet napjával kapcsolatban gyakran esik szó az ÓSz-ben a → tűzről. A legtöbbször Isten fölségének v. büntetésének bemutatására szolgál (Iz 30,30; 60,15 kk.; Jer 15,14; 17,4; Mik 1,3 kk.; Náh 1,6; Mal 3,1.19), olykor azonban kozmikus méretekben is előfordul (vö. MTörv 32,22; Szof 1,18; Iz 51,6: „szétoszlik az ég, mint a füst”). Biztos, hogy a 2Pét elsősorban ezeken a hagyományos elképzeléseken alapszik. Másfelől viszont a szerző fizikai-kozmosz kérdések iránti érdeklődésének is volt szerepe a 2Pét megírásában; ui. apologetikai hajlamának is, amely arra sarkallta, hogy szkeptikus olvasói számára az Úr eljövetelének hittételét felfoghatóvá tegye. Mindez együtt a hellén eszmék hatását teszi valószínűvé.

világkép: → égboltozat, → föld, → világ.

világosság, fény: I. Az ÓSz-ben. A) Konkrét értelemben. Az ÓSz ismeri a ~ fogalmát, de – mint az ókori K-i kozmogónia is – a naptól független valóságként (Ter 1,3–5; vö. Jób 38,19, ahol a fény lakóhelye mellett a sötétség lakóhelye is megjelenik). Gyakran van szó az ÓSz-ben reggeli ~ról (1Sám 14,36; 25,22; 2Sám 17,22; 2Kir 7,9; Szof 3,5), és egész általánosságban jelenthet 'reggel'-t v. 'nappal'-t is (Bír 19,26; Jób 24,14). Az ókori K-en dívott a csillagok kultusza (vö. MTörv 4,19); ezzel, valamint a későbbi iráni és hellén felfogással szemben az ÓSz-ben semmi nyoma annak, hogy Izr.-ben isteni tulajdonságokkal ruházták volna fel a ~ot, amelyet Isten teremtett (Ter 1,3–5; Iz 45,7). Ugyanígy az Ő teremtményei a világítók: a nap, a hold és a csillagok is (Ter 1,14–18; Zsolt 8,4; 74,16; 136,7–9; 147,4; Jer 31,35; Ám 5,8); ezek Isten dicsőségére szolgálnak (Zsolt 148,3; Dán 3,62 kk.: LXX), és mutatják az égen az időnek Istentől szabott rendjét (Ter 1,14; Zsolt 104,19; Jer 33,25). – Ehhez a szóhasználatához kapcsolódik a képes nyelv: Isten bölcsessége és hatalma „napvilágra hozza” a rejtett dolgokat (Jób 12,22; 28,11). A szem ~a a látóképessége (vö. Zsolt 38,11), ezért valakinek az elsőszülötte olyan drága, mint a szeme fénye (Tób 10,5). A héb.-ben 'világosságot, fényt látni' a. m. 'élni' (Jób 3,16; 33,28 kk.; Zsolt 36,10; 49,20; Bár 3,20);

'világosságot adni' a. m. 'életet adni, létbe szólítani' (vö. Jób 3,20). – B) Átvitt értelemben. Mint ezek a kifejezések tanúsítják, a héb.-ben a ~ fogalma szorosan összekapcsolódott az élet fogalmával (33,30: az élet ~a; Zsolt 56,14: az élők ~a; Jób 3,20: „Miért hagyta világra jönni a szenvedőt, szomorú szívűnek miért adott életet?”; ui. szinonim a fény, a ~ az étellel: 15,5 kk. 18; Péld 13,9); ezzel szemben a → sötétség az alvilág képe. Minthogy Izr. fiai számára az élet az utódokban folytatódott, leszármazottukat is nevezhették fényüknek, ~uknak (1Kir 11,36: „Dávidnak mindig maradjon égő mécsese szíнем előtt”; 15,4; 2Kir 8,19; vö. Zsolt 132,17); akinek nincs jövője, annak kialszik a lámpása, a ~a (Péld 24,20). Ebben az értelemben a ~ a jót, az életet, a boldogságot és az üdvösséget szimbolizálja (Jób 30,26). – Ezt az ember Jahve arcának fényében éli át (Zsolt 4,7; 44,4; 89,16); az ember arcának fénye derűs nyugalomra, megelégedettségre utal (Jób 29,24). Minden más nevezhető ~nak, ami az élet útját megvilágítja, beragyogja, vagyis az üdvösségre vezet; így Jahve szava (Zsolt 119,105), a törv. (Bölcs 18,4; Bár 4,2), Jahve igazsága, ill. ítélete (Iz 51,4; Oz 6,5; vö. Zsolt 37,6; Iz 62,1 kk.), továbbá a szülők tanítása és parancsa (Péld 6,23), a bölcsesség (Préd 2,13; Bölcs 7,10.26), az igazság (5,6), sőt az igazak útja, élete maga is lehet ~ (Péld 4,18; vö. Iz 58,8.10). E gondolat továbbfűzéseként a ~ oltalmat is jelenthet: szorongatott helyzetében a hívő Jahve ~ában bizakodik (2Sám 22,29; Jób 29,3; Zsolt 27,1; 43,3; vö. Mik 7,8); 2Sám 21,17: nehéz katonai helyzetben a király (Dávid) „Izrael fáklyája” (= világossága); vö. Péld 16,15. – C) Jahve világossága. Maga Jahve csak ritkán szerepel ~ként az ÓSz-ben (2Sám 22,29; Zsolt 18,29; Mik 7,8 a főtebb említett értelemben; Iz 10,17: Izr. fényességként; 60,1.19 kk.: Jeruzsálem örök ~aként); annál gyakrabban találkozunk a ~gal Jahve dicsőségének (→ Isten dicsősége) predikátumaként. Jahvét a fény úgy veszi körül, mint köntös (Zsolt 104,2). Nála lakik a ~ (Dán 2,22; vö. 1Tim 6,16). Megjelenésének a ~ és a tűz a kísérő jelensége (Kiv 3,2; 19,18; 24,17; Zsolt 18,9; Hab 3,4; vö. Ez 1,4.13.27 kk.; Dán 7,9 kk.; → teofánia). A → felhőben, amely Jahve jelenlétének jeleként vezeti Izr. fiait a pusztában, éjjel tűz világít (Kiv 40,38; Szám 9,15 kk.). Mint az életnek, a ~nak is Jahve a forrása (Zsolt 36,10). Így Izr. az eljövendő örök üdvösséget is ~ként várja. → Isten szolgáját Jahve a nemzetek ~ává tette (Iz 42,6; 49,6; vö. 42,16); a messiási időben – az ígélet szerint – nagy ~ támad (9,1 kk.). Bár az → Úr napját a próf.-k nem ~ként, hanem sötétségként mutatják be (Jo 2,2; Ám 5,18.20; 8,9; Szof 1,15; vö. Ez 32,7 kk.; 34,12), az eszkatologikus időt mégis úgy állítják elénk mint ragyogó ~ot (Iz 30,26). Jeruzsálemet egészen betölti Istene dicsőségének fénye (60,1 kk. 19 kk.), és maga is ~ lesz, ragyogni fog (60,3), ahova áramlani fognak a népek, hogy részük legyen a ~ban. – II. Kumránban és a korai zsidó irodalomban folytatódik az ÓSz szimbolikája, helyenként azonban találkozunk további fejlődéssel és élesebb megfogalmazásokkal. A természetes ~hoz és sötétséghez hasonlóan, amelyek kizárják egymást, a jó és a rossz közötti áthidalhatatlan ellentét a kumráni iratokra jellemző etikai dualizmus alapjává válik. Az emberek 2 csoportra oszlanak. A „~ fiai” (1QS 3,13.24 kk.), akik nyilván a kumráni közösség tagjaival azonosak, a ~ (3,3.20), az igazság (4,6), az igazságosság és az erkölcsi tökéletesség (passim) útján járnak, ez egyértelmű az Isten útjain járással (3,9 kk.), s örök boldogságra vezet (4,7 kk.). Ezzel szemben a „sötétség fiai” gonosz fajzatok (1QM 15,9); amit tesznek, az sötétség és gonoszság; az igazságtalanság fiait, akiket „a sötétség angyala” (1QS 3,20 kk.) vezet, útjuk romlásba, örök kárhozatba viszi (3,20 kk.). A 2 csoport kibékíthetetlen ellentétben van egymással, sőt szabályaik szerint a kumráni közösség tagjai gyűlölni kötelesek a „sötétség fiai”-t (1,9 kk.). 1QM, a háborús szabályzat leírja a „~ fiai”-nak harcát a „sötétség fiai” ellen, amely az időben és eszkatologikus szempontból egyaránt zajlik, hogy a „~ fiai” végérvényesen legyőzzék a sötétséget és megsemmisítsék a „sötétség fiai”-t (13,15 kk.). – Hogy ez a tan iráni hatásra vezethető-e vissza, az még nyitott kérdés. De bármilyen éles ellentétben állt is Kumránban a ~ mennyei, eljövendő országa a sötétség világával, metafizikai értelemben vett dualizmusról azért nem volt szó. A ~ és a sötétség, a jó és a rossz nem abszolút elvek. Inkább ellentétes pólusok, amelyekhez az ember igazodik, természetesen

a ~, ill. az igazság lelkeitől v. a sötétség, ill. a gonoszság lelkeitől (1QS 3,18 kk. 24) vezérelve, és ezek vezetőitől, ti. a ~ „fejedelmé”-től v. az „angyal”-tól és ellenfelétől vezérelve. Amint azonban a természetben váltakozik a nappal és az éjszaka, úgy a ~ lelkei is, a sötétség lelkei is Isten teremtményei (3,25), ebből következően csak viszonylagos hatalommal bírnak abban a harcban, amely a világ fölötti uralomért folyik. Ebben a harcban az ember nem pusztán tétlenségre ítélt szenvedő alany; ellenkezőleg: állásfoglalásával maga dönti el, hogy a „~ fiaí”-hoz v. a „sötétség fiaí”-hoz akar-e tartozni (ezzel mintha ellentétben volna a kumráni tanítás egyfajta dualizmusa, amely szerint Isten már az „anyaöltől” kiválasztotta az embert az egyik v. a másik csoport tagjául; vö. 1QH 15,14–17). Ez a döntés akkor válik véglegessé, amikor a „látogatás” napján Isten a gonoszokat végérvényesen megsemmisíti (1QS 4,19.26). – III. Az ÚSz-ben folytatódik az ósz-i szimbolika, de egészen a Jézus Krisztusban elkezdődött üdvösségre irányul (vö. Mt 4,16 és Iz 9,1: Lk 2,32 és Iz 42,6; 49,6), ugyanakkor erősen etikai színezetet kap. – A) Isten a fények (csillagok) Atyja, Teremtője, tőle származik minden jó adomány (Jak 1,17). Megközelíthetetlen fényességben lakik (1Tim 6,16), mint az ÓSz-ben, a fény Isten dicsősége megjelenésének a jele (Mt 17,2; Lk 9,29; ApCsel 9,3; 22,6; 26,13; vö. Lk 17,24). Az égi küldötteket is fény övezi (Mt 28,3; Lk 2,9; ApCsel 12,7) v. ragyogó fehér ruha van rajtuk (Mk 16,5; Lk 24,4; Jn 20,12; ApCsel 1,10). – Az égből ragyog fel a világnak az ev. ~a (vö. 2Kor 4,4.6; 2Pét 2,19), az a ~, amelyet nem szabad véka alá rejteni, hanem a tartóra kell tenni, hogy világítson (Mk 4,21; Lk 8,16). Aki engedi, hogy ez a ~ vezesse, maga is ~gá válik életvitele, példája által (Mt 5,14–16; vö. Ef 5,13; Fil 2,15), benne van a ~ (Mt 6,22 kk.; Lk 11,34–36); 16,8: itt a ~ fiaí kifejezés is így értelmezhető; de még mélyebb értelmű az a ~, amely tanúságot tesz a ~ról (Jn 5,35; vö. 1,7 kk.). – B) Pál szerint a hívő keresztényeket Isten már áthelyezte a ~ országába (Ef 5,8; vö. Kol 1,13; 1Pét 2,9), amelynek kapuját Jézus Krisztus nyitotta meg megváltó halálával. A keresztények a ~ fiaí, gyermekei lettek (Ef 5,8; 1Tesz 5,4–6), de nem szabad többé elaludniuk és a sötétséggel közösségbe kerülniük, hanem éberem kell virrasztaniuk, felöltve a „~ fegyverei”-t (Róm 13,12), és példamutató élettel „a ~ gyümölcsei”-t kell teremniük (Ef 5,9), hogy a – hamarosan elérkezőnek képzelt – parúzia alkalmával örökre részesedjenek „a szentek örökségé”-ben, a ~ban (Kol 1,12). – C) János a ~ szimbolikáját még jobban elmélyítette. Szerinte az Isten ~ (1Jn 1,5) és ~ban él (1,7). Csak a ~ban lehet vele közösségben lenni (1,6 kk.). Hogy az emberek eljuthassanak erre a ~ra, maga a ~ jött el a világba Jézusban (Jn 1,4 kk. 9; 3,19; 12,35 kk. 46), aki azt mondhatta magáról, hogy „a világ világossága” vagyok (8,12; 9,5). A ~ eljövételének tanúsítása áll János írásainak középpontjában; és az a kapcsolat, amely az élet és a ~ közt már az ÓSz-ben is megtalálható, a tetőpontját éri el: ez a ~ maga az élet (1,4), és az embereknek valóban osztályrészükül juthat az élet ~a (8,12). Akik hittel Jézushoz kötődnek, általa a ~ fiaivá, gyermekeivé válnak (12,36). De „a világosságban járás”, vagyis Jézus követése (8,12) és a többi ember szeretete (1Jn 2,9; vö. 3,18: a „testvérek tettel és igazsággal” szeretése) a hiteles bizonyítéka a megváltottságnak; ez tanúsítja az Istennel való közösséget és ez a záloga az örök üdvösségben való részesedésnek. – A tört.-i háttérre és arra nézve, milyen hatások érvényesültek Pál és János teol.-jában: → János evangéliuma, → kinyilatkoztatás, → Pál apostol, → Szent János első levele, → Szent János második és harmadik levele.

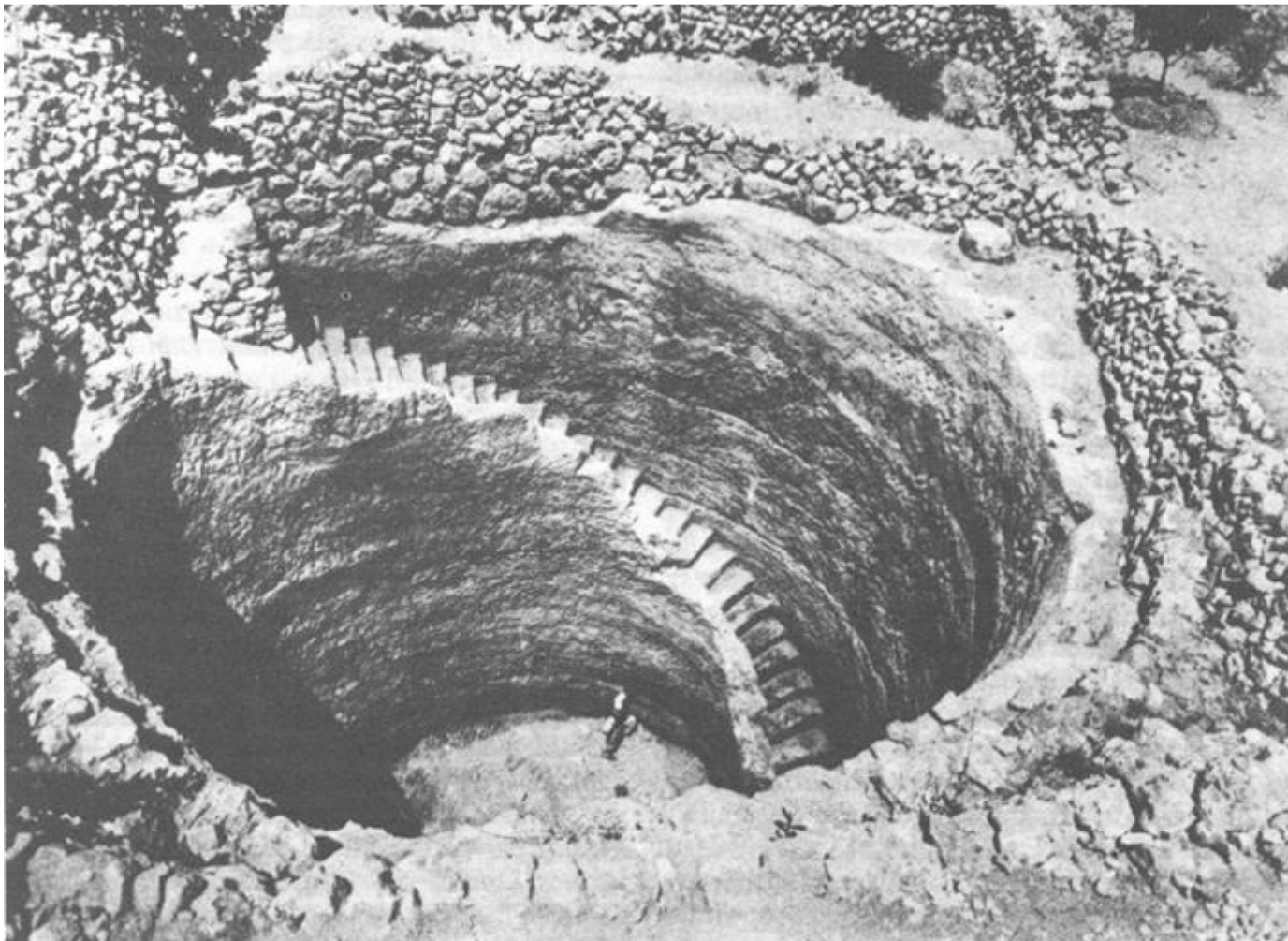
villám: Isten (tüzes) → nyíla (Jób 1,16; Zsolt 18,15; Hab 3,11; Bölcs 5,21), → fegyvere (Jób 36,32; MTörv 32,41 kk.). Több K-i istenség (Hadad, Tesub) visel fegyverként ~ot. A ~ Isten hatalma alatt áll (Jób 38,35; Zsolt 104,4; 135,7; Bár 6,61) és kísérő jelensége a → teofániáknak az ÓSz-ben (Kiv 19,16; 2Sám 22,9; Zsolt 18,9; Ez 1,13; Zsolt 77,18 kk.; 97,4) és az ÚSz-ben (Jel 4,5; 8,5; 11,19; 16,18) egyaránt. Dán 10,6: a látomásban látott férfi (angyal) arca olyan volt, mint a ~; Mt 28,3: a feltámadt Jézus sírjánál az Úr angyalának tekintete szintén. 24,27: „Ahogy a villám napkeleten támad és napnyugatig látszik, olyan lesz az Emberfiának eljövetele is; Lk 10,18: a sátán „mint a villám, úgy bukott le az égből”; e

helyeken a hasonlat egyetemességet (mindenütt látható) és pillanatnyiságot érzékeltet. → íj, → kultikus ábrázolások, → mennydörgés.

vipera: A héb. peten és efeh egy állattanilag közelebbről meg nem határozható mérges → kígyót jelöl, amelyet rendszerint ~nak (gör. ekhidna) fordítanak. Az állat, mint még ma is, főleg a Negeben fordult elő (Iz 30,6), de Máltán is volt (ApCsel 28,3–6). Iz 59,5: ~tojások. A ~ mérge (Jób 10,14.16) a bűn képe (MTörv 32,33) v. a bűn büntetése (Sir 39,30). Az igazaknak nem árt a ~, a messiási korban is ártalmatlan lesz (Iz 11,8; Zsolt 91,13). – 58,5: a „süket” ~, amely bezárja fülét a vallási megátalkodottságot jelképezi. Mt 3,7; 12,34; 23,33: a farizeusok ~k fajzata.

víz: Sirák fia az élethez elengedhetetlenül fontos dolgok sorában első helyen említi a ~et (Sir 29,21; 39,26). Minthogy a ~ nélkülözhetetlen a növények, az állatok és az emberek fennmaradásához, Palesztina viszont nagyon szegény volt ~ben, egész sor intézkedésre volt szükség az égből hulló és a földből feltörő ~ kellő kihasználásához (→ áradás). – I. Vízellátás. Ahol nem voltak → források, ott az eső~et (az évnek csak bizonyos hónapjaiban esett az → eső!) → ciszternákba gyűjtötték. Ciszternákon kívül → kutak is voltak Palesztinában; ezeket a talaj~ táplálta. Csak sík területeken ástak kutat, és sokszor itt is igen mélyre kellett ásni, hogy mindig elegendő mennyiségű ~ legyen a kútban. Mesterséges tavakba (→ tó) és medencékbe is gyűjtötték az eső- és a forrás~et (2Sám 2,13; 4,12; 1Kir 22,38; Én 7,5). Jeruzsálemben több ilyen tó is volt (Iz 7,3; 22,9.11; 36,3; vö. Neh 2,13–14; Jn 5,2.4; 9,7.11). Hogy ostrom idején elegendő ~ legyen Jeruzsálemben, Hiszkija csatornát vágatott a sziklába, így a Gichon-forrás~e a falakon belülrre került (→ Siloe); hasonló óvintézkedéseket másutt is hoztak (Gibeon, Megiddó). – II. Felhasználása. A) A mindennapi életben. A ~ volt a szokásos ital; olykor ecettel (Rut 2,14) v. borral (2Mak 15,39) vegyítve itták. Az élő, vagyis a forrásból fakadó ~et többre becsülték a ciszternából valónál. A háztartás céljaira az asszonyok és lányok kötelessége volt ~ről gondoskodni (Ter 24,11.15; 1Sám 9,11; Jn 4,7). Ha férfi vitt vizeskorsót, az szembeötlött (Mk 14,13). Azzal, hogy a szentély számára ~et hordjanak, József a gibeonitákat bízta meg (Józs 9,21.23.27; vö. MTörv 29,10). – B) Kultikus célra. A kultikus életben fontos szerepet töltött be a → mosakodás. A mosakodással kultikus cselekményként először Jákob tört.-ében találkozunk (Ter 35,2). Izr. fiainak tisztálkodással kellett előkészülniük Jahve megjelenésére a Sinai-hegyen (Kiv 19,10). Áldozatként v. áldozat részeként nem szerepel a ~ sem a Pentateuchusban, sem Ezekielnél. Így a ~ Jahve elé öntése (1Sám 7,6) minden bizonnyal valamilyen jelképes cselekmény volt. A törv.-ben a tisztasági előírások az idők folyamán egyre bonyolultabbá váltak (Mt 15,2; Mk 7,3 kk.); a farizeusok szörszálhasogató módon törekedtek megtartásukra. A → lábmosás, amely teljesen profán jellegű volt, és mindig alacsonyrendű szolgál feladatnak számított, az → utolsó vacsorán különleges értelmet kapott: az alázat nyilatkozott meg benne (Jn 13,1–17). Különös felhasználása volt a ~nek az istenítéleten, amelynek a hűtlenséggel vádolt asszonyt vetették alá (Szám 5,12–31; → féltékenységi áldozat, → tisztítóvíz). A száműzetés után fontos szerepet játszott a ~ a sátoros ünnep megünnepelésekor: egy pap aranykannába 3 log (kb. 1 1/2 liter) vizet merített a Siloe tavából; ezt nagy ünnepélyességgel a Templomba vitték és az áldozatul felajánlott borral az égőáldozat oltárára öntötték. – A → keresztségben a ~ kultikus felhasználása a tetőpontját érte el. – III. A képes beszédben a ~zel összefüggő kifejezések egy része a ~nek ahhoz a szerepéhez kapcsolódik, amelyet a Biblia szerint a világ és az emberiség tört.-ében betöltött (Ter 1,2.7.9; 2,10; 6–8; Kiv 2,3–10; 7,20 kk.; 14,21–30; 15,23–25; 17,6; Szám 20,8–11; Józs 3,14–17; 1Kir 17; 2Kir 2,8.14.19–22; 3,16 kk.; 6,5 kk. stb.). Ha a ~ nem játszott volna olyan fontos szerepet az üdvösség tört.-ében, amelyet játszott, akkor is érthető volna, hogy gyakran szerepel a Bibliában képként, hiszen Palesztinában a lét szemmel látható módon függött a ~től. A forrás, amelynek szüntelenül áramló ~e táplálta az életet, életben tartotta a növényeket, az állatokat és az embereket, gyakran szolgált utalásul arra, amiből v.

akitől az üdvösség és az áldás származik. Így az igaz ember szája „az élet forrása” (Péld 10,11), ugyanígy a bölcs tanítása (13,14), a tudás és a bölcsesség is (16,22). Jahve az élő ~ forrásának mondja magát és így is nevezik (Jer 2,13; 17,13). Jézus is az élő ~ forrása (Jn 7,37–39; vö. 4,10.13 kk.). A ~, amelyet Jézus ígér, az a természetfölötti élet. Szóhasználatában Jézus az ÓSz-hez kapcsolódik, ahol az Isten áldásainak (Zsolt 1,3; 23,2 stb.), s főleg a messiási idő javainak bemutatására (Iz 11,9; 32,2.20; 41,18; 43,20 stb.) gyakran az áradó, termékenységet és életet adó ~ szolgál. Zsolt 63,2; 143,6: az Isten utáni vágyakozást a „tikkadt, kiaszott” föld érzékelteti. Jób a gyalázkodást úgy issza, mint a ~et (Jób 34,7); Zsolt 79,3: Jahve szolgáinak vérét úgy ontották, mint a ~et. Péld 5,15: a figyelmeztetés, hogy ki-ki a saját ~ét igya, átvitt értelmet fejez ki: más asszonyának kerülésére, a saját feleséghez való hűségre int. Jelképezhet a ~ mindent, ami elmúlik (Jób 11,16); különösen a kiöntött v. kiömlött ~, amelyet nem lehet ismét összeszedni (2Sám 14,14; Zsolt 58,8). – Az esőzés idején a folyók medrei megtelnek, az ár mindent magával sodor; így a ~ a közelgő, pusztítással fenyegető ellenséget is jelképezheti (Iz 8,7 kk.; 17,12; 28,2.17; Jer 47,2). A gátak közé nem szorított, áradó ~ a veszedelem (Zsolt 18,17; 32,6; 69,3.16; 124,4 kk.; Siral 3,54 stb.) és az Isten haragjától való rettegés (Zsolt 88,17 kk.; Oz 5,10) képe.

201. Gibeon víztárolója. 3000 tonna mészkövet kellett kitermelni, hogy elérjék a vizet adó réteget

vizek:→ ösvíz.

víziló, behemót: Régen Alsó-Egyiptomban is meg lehetett találni, sőt a Tell Sukasban végzett ásások tanúsága szerint a Kr. e. 3. évezredben Fönícia É-i partvidékén is élt. A Jób

könyvébe beiktatott költemény (40,15–24) az óriási állatot (3000 kg is lehet) a teremtés remekének mondja (vö. Ter 1,21: nagy tengeri állat). Általában a vízben tartózkodik, könnyen úszik, de ha kell, a szárazföldre is kijön, különösen napnyugta után. Az embert v. az állatot (vö. Jób 40,20) ritkán támadja meg; elsősorban a vízben található növényekkel táplálkozik. → leviatán.

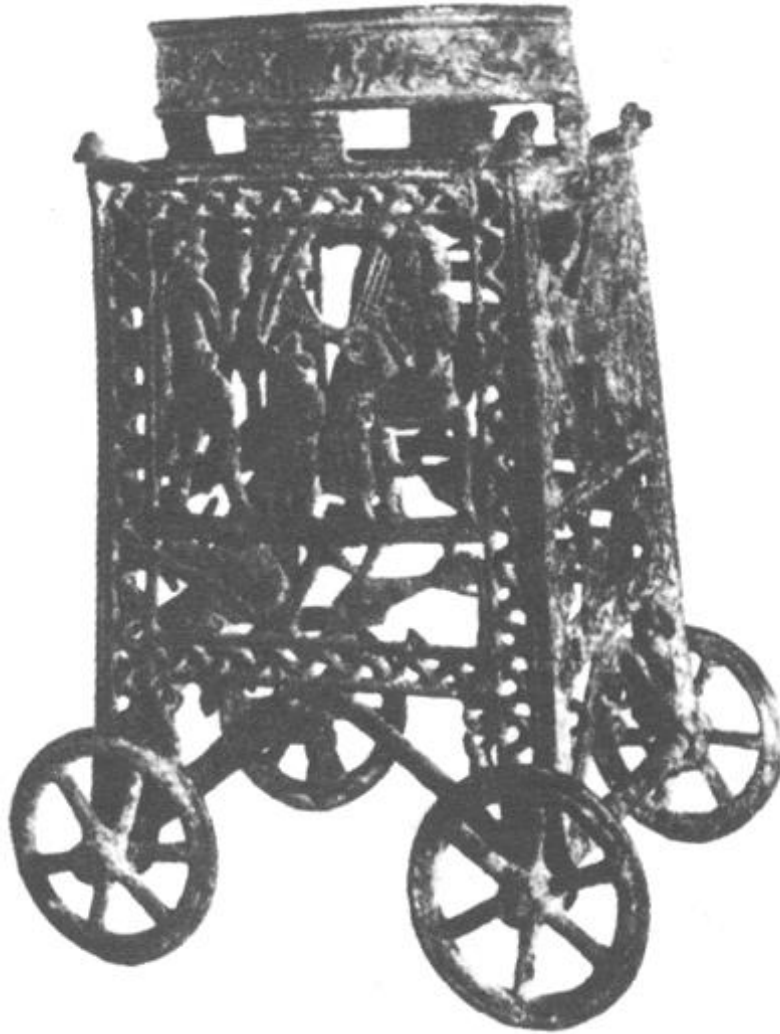
vízió: → látomás.

vízözön története: egy katasztrofális áradás leírása (Ter 6,5–9,19), amelyből csak Noé és családja menekült meg (8 személy: 7,13; 1Pét 3,20) egy bárkában. – I. Irodalmi szempontok. Általános vélemény, hogy a ~ 2 forrásból (J és P) tevődött össze. A szerzők arra hivatkoznak, hogy Isten különféle neveken szerepel, hogy eltérő a szó- és a nyelvhasználat, és hogy kettős elbeszélések is előfordulnak benne. Ezenkívül ellentmondásokat is tartalmaz, s olykor a motívumok is eltérők. Egészében véve úgy látszik, hogy a szerkesztő inkább a logikusabb felépítésű P-változatra támaszkodott, semmint a J-szövegre. – II. Az eredetiség kérdése. A) Izr. nem áll egyedül a vízözönnel kapcsolatos hagyomány terén. Más ókori népeknél is maradtak fenn feljegyzések egy hatalmas áradásról, amely az ősidőkben az egész országot pusztasággá tette. Ezek közül a mezopotámiai hagyomány áll legközelebb a bibliai tört.-hez, amelyet eddig ismert legrégebb formájában egy Nippurból származó szöveg őriz (kiadta: A. Poebel); ez egy sumer teremtéseposzhoz (Kr. e. 1900–1750) tartozik, és a különféle akkád változatok töredékeinek sorából áll (vsz. a Kr. e. 2000 és 1800 közé eső időből); a hőse Atramhasisz. Ez a mezopotámiai változat ezenkívül még a Gilgames-eposz 11. énekének (legalábbis az asszírban) csaknem teljesen épen fennmaradt szövegében is megőrződött, és babilóniai formájában a Kr. e. 2. évezred elejéig visszanyúlik. E szerint a szöveg szerint Gilgames megtudja Surupak öreg királyától, Utnapistitől, az asszír-babilóniai Noétól, hogyan menekült meg családjával együtt az istenek segítségével, amikor a vízözön elárasztotta a földet és miként talált otthonra a boldogság szigetén. A Berosszosznak (Kr. e. 3. sz.) köszönhető gör. átdolgozást Eusebiosz beiktatta Khronikonjába; az Abdenosz összefoglalta elbeszélés ugyanakkor az Egyháztört.-ben kapott helyet. A vízözönre egyébként azok a tört.-i jellegű óakkád iratok is utalnak, melyek többnyire egészen a Kr. e. 18. sz.-ig visszanyúlnak. – B) Kétségtelen, hogy az akkád beszámolók több érintkező pontot mutatnak a bibliai tört.-tel. Mindenekelőtt: azonosnak látszik a hős neve: a sumer Zi-ud-súd-du, a gör. Sziszithrosz v. Xiszoutrosz ('meghosszabbított életkor'), a babilóniai Utnapisti (föltehetően az Uta-napistim-ruku rövidítése, amely a m. 'az, akinek meghosszabbították élte napjait' v. más értelmezés szerint 'Uta az életem') és a héb. Noé vsz. 'a meghosszabbított', az etióp szóra visszavezethető 'hosszú ideig tartani' jelentés miatt; Ter 5,29: népetimológia). Mindegyik elbeszélésben tudtul adja az istenség a hősnek a küszöbön álló áradást, és megtalálható a bárka építésére vonatkozó felszólítás is. Minden élő elpusztul a bárkában lévők kivételével. A bárka egy hegynél köt ki, amelynek a neve mindegyik szövegben ugyanaz (P: Ararát; babilóniai változatban: Urartu földje). Mindkét elbeszélésben engednek ki – háromszor egymásután – madarakat, és a babilóniai hős is vár 7 napig, miként Noé, mielőtt a galambokat kiengedi. Az áradás után mutatnak be áldozatot (Jahve „beszívja” a kellemes illatot, ugyanez a kép a Gilgames-eposzban is). A kisebb eltéréseken kívül, amelyek a hajó formája, elnevezése, személyzete (az ÓSz-ben nem szerepel kormányos), menetiránya, a megmenekültek száma és sorsa, az áradás tartama stb. terén figyelhetők meg, nagyon fontos kérdésekben szembeötlő különbségek is mutatkoznak. A bibliai tört. monoteizmusával – amely ha olykor tartalmaz is antropomorf elemeket (pl. 6,5–8; 7,16; 8,21 kk.), tiszta egyistenhitet képvisel – az asszír-babilóniai elbeszélés vaskos politeizmusa áll szemben: az istenek egész sor durva emberi vonást mutatnak. Így a bibliai tört. kifejezetten etikai tendenciája sem lelhető fel az asszír-babilóniai elbeszélésben: a vízözön nem az emberek bűnének, hanem az istenek önkényének a következménye, ha olykor belejátszanak is etikai

szempontok. A sok és nemegyszer lényeges különbség miatt aligha valószínű, hogy a bibliai ~ közvetlenül függ az asszír-babilóniai tört.-től, de mégis a sok – mellékes részletben megfigyelhető – egyezés miatt a legtöbb napjainkban élő katolikus exegéta fölteszi, hogy a bibliai tört. egy régi mezopotámiai hagyományra megy vissza, amelyet egy egészen más teol. szerint újra átgondoltak, és teljesen más erkölcsi tartalommal töltöttek meg. – III. A történelmi háttér. Valószínű, hogy az asszír-babilóniai hagyomány egy v. több katasztrófális áradásra vezethető vissza, amely igen tartós és nagy esőzéssel eshetett össze (vö. 7,4.11 kk.). Egy ilyen katasztrófa időbelileg nagyon messzire nyúlhatott vissza, az arányai pedig korlátozottak voltak. E föltevés mellett felhozhatók az Urban, Ninivében stb. végzett ásatások eredményei, a vízözönre vonatkozó utalások az óakkád tört.-i jellegű művekben, valamint a mezopotámiai őstört.-nek vízözön előtti és vízözön utáni korra osztása. A katasztrófának olyan hatása volt, hogy klasszikus tárgyává vált az akkád irodalomnak, ahol mondává szélesedve új dimenziókat és epikus színezetet kapott. A bibliai elbeszélés, úgy látszik, semmi egyéb, mint egy v. több tört.-i tény (földrajzilag és etnológiailag meghatározható katasztrófa) monotesta értelmezése és erkölcsi szempontból való magyarázata, amelyet v. amelyeket az akkád hagyomány erősen kiszínezett. Ha tehát a szerző azt mondja, hogy a víz az egész földet elárasztotta, úgyszólván minden ember odaveszett, akkor figyelembe kell vennünk meglehetősen korlátozott látókörét és az üdvösség tört.-ének azon távlatait, amelyek a tört.-i események bemutatásakor a szem előtt lebegtek. Így a ~ben elsősorban azt kell keresnünk, hogy a szerzőnek milyen betekintése volt az üdvösség tört.-ébe és hogyan látta azt az utat, amelyet az emberiség vallási fejlődése során megtett. – IV. Vallási tanítás (kerügma). A) A ~nek J-változata egészében véve meglehetősen antropomorf. Jahvét az erkölcsi rend őreként állítja elénk; aki az egyre fokozódó erkölcsi romlás (6,1–4: az → Isten fiai) miatt újra meg újra rákényszerül, hogy haragra gerjedve beleavatkozzon a tört. folyásába és megbüntesse a bűnösöket; az igazakat (Noé és hozzátartozói a → szolidaritás ősi elve jegyében) megmenti Jahve (a → maradék gondolata). Maga Noé a hit példaképeként áll előttünk, aki a J látásmódja szerint vakon teljesíti Jahve parancsát anélkül, hogy tudná: mire való lesz a bárka (vö. Zsid 11,7). A vízözön után Jahve újra megállapítja: az ember gonosz, a szíve rosszra hajlik (vö. Ter 6,5–8; 8,21 kk.), de ez most Jahve türelmének bemutatásához szolgál kiindulásul: Isten bizonyos mértékig „beletörődik” abba, hogy az ember bűnös, és irgalmában elhatározza (vö. 8,21 kk.), hogy megváltja és megszenteli. – B) A P is az erkölcsi romlás fokozódásával magyarázza Istennek a tört.-be való belenyúlását, a romlást a fennálló rend felbomlásaként értelmezve (6,10–13). A vízözönt a P a káoszba való visszahullásnak tekinti (vö. 7,6.11.18–21; 8,1.2a.3b.5.13a és 1,6–10; 8,15–18 és 1,26); ezzel a teremtés egész rendjét kérdésessé teszi. De akkor közbelép Isten üdvözítő akarata (8,1), és újra az ember hatalma alá rendeli a földet (vö. 8,15–18 és 1,26), amelyet megáld (vö. 8,17 és 1,22). Az emberiség előtt mintegy új kezdet lehetősége nyílik meg, ez azonban nem jelenti a paradicsomi állapotok visszatérését, inkább egy új kiindulópont (az ember már nem csupán növényekkel táplálkozik; vö. 9,3 és 1,29), a világnak egy Istentől meghatározott rendje (az ember nem abszolút úr; vö. 9,4: a vér fogyasztásának tilalma; 9,5 kk.: vérbosszú), amelyre az Istennel kötött, örökké tartó szövetség a biztosíték (9,8–11). Ez a szövetség minden élőlényre (9,10.12.16) és az egész világra, minden nemzedékre kiterjed: Isten kegyelmének felajánlása, amely a világ életének a záloga, és a szivárvány jelében fejeződik ki (a vihar istene ezt az ívet feszítette ki a felhőkre, amikor haragja lecsillapult) – ezzel kezdetét vette Isten türelmének az ideje (Róm 3,21–26). – C) Irodalmilag nézve a ~ a Ter-ben az emberiség → őstörténetének központi témája, amelyet a szerző üdvösségtört.-i szempontból eleméz, ill. értékél. A vízözön egy időszak végét és egy új kor kezdetét jelenti. Annak kinyilatkoztatása, hogy Isten, aki örökös az általa teremtett mindenség fölött, büntetőleg belenyúl a tört.-be, de egyszersmind Isten üdvözítő akaratát is elénk tárja, amely felhasznál egy maradékot, hogy a világot megmentse. A bűn azonban a vízözön után sem veszít vonzóerejéből (vö. Kám, a bábéli torony építése), de mint pusztító és

széthúzó erő háttérbe szorul Jahve életető és egységet teremtő működése mellett, amely Ábrahám kiválasztásához vezet; így az emberiség őstört.-e Izr. őstört.-ébe megy át. – D) A vízözön a keresztény hagyományban. 1. Az ókeresztény hagyományban némely szerzőnél Krisztus az új Noé, akit Isten megkímél (vö. Noé alakjának maradékként való értelmezésével: Sir 44,17–18; Hénoch [etióp] 106,18), hogy egy új teremtés feje legyen: 1Pét 3,20, 2Pét 2,4–9, Jusztiinosz (Dialógus) és Jeruzsálemi Cirill (Katechesis 17,10) értelmezése szerint. – 2. A vízözön kapcsolatba kerül a keresztséggel (1Pét 3,21), mert itt a víz bizonyos értelemben ítéletet jelent, és a ~nek bizonyos számadata (Ter 7,13: 8 személy) indítékul szolgálhattak a keresztséggel kapcsolatban különféle számmisztikai spekulációkhoz (pl. a keresztségnek a 8. napon, húsvétvasárnap = a teremtés 8. napján való felvétele: 1Pét 3,18 kk. – Jusztiinosz: Dialógus; más motívum: Tertullianus De baptismo 8: a bárka az Egyh. képe). – 3. Az őskeresztény hagyományban a vízözönrel a vérkeresztység előképeként is találkozunk, amely az idők végén majd végét veti ennek a világnak (2Pét 3,5–7); ahogy a vízözön rátört Noé kortársaira, olyan váratlanul fog az ítélet napja is elérkezni (Mt 24,37–39; 2Pét 3,3–13). Az Isten közbelépése azért várat magára, hogy mint Noé korában, jele legyen Isten türelmének (1Pét 3,20). → világégés.

vízartó: Salamon templomában a szentély két oldalán 5-5, kerekkel felszerelt, bronz ~ állt a papok → mosakodása (Kiv 30,19–21; 40,30–32) és az áldozati állat húsának leöblítése (2Krón 4,6) céljára. Bár a részletes leírás (1Kir 7,27–39; 2Krón 4,6) nem teljesen világos, azért képet tudunk róla alkotni. A → bronz medencével együtt a tíruszi → Hiram bronzműves készítette (1Kir 7,43). Hasonlíthatott ahhoz a Kr. e. 15–13. sz.-ből származó üsthöz, amelyet Ciprus szigetén találtak. Megiddóból is ismeretes egy hasonló eszköz. A ~ (mérete: 4×4×3 könyök) valójában egy bronz állvány volt, amelyet hármassal láttak el és amelyen egy rá helyezett nagy „gyűrű” egy üstöt tartott; ez 4 lat (= kb. 1500 l) víz befogadására volt elegendő. A 4 keréken mozgatható állványt oroszlánok, szarvasmarhák, kerubok és pálmák (vsz. reliefek) díszítették. Acház király az üstök állványait szétszedette (2Kir 16,17); később a széttördelt ~kat (bronz) elvitték Babilonba (25,13).

202. Kerekes vízmedence-állvány Ciprus szigetéről, Kr. e. 2 évezred. Ilyen lehetett Salamon templomában is

vödör: víz merítésére, szállítására szolgáló nagyobb edény (Szám 24,7; Vg; Iz 40,15; Jn 4,11). Minden bizonnyal bőrből volt, és a száját 2 keresztbe tett fadarab tartotta nyitva (→ tömlő).

vőfély, a vőlegény barátja: → menyegző.

vőlegény: Az ÓSz-ben konkrét értelemben Jo 2,16-ben szerepel. Iz 61,10; 62,5: hasonlatban Jahvéra vonatkoztatva; Zsolt 19,6: a nap úgy kel fel, mint lakából a ~. – Az ÚSz-ben a bűjtel kapcsolatban találkozunk vele (Mk 2,19 kk.: bűjtölhet-e a násznép, míg vele van a ~; Mt 9,15; Lk 5,34), valamint a 10 hajadonról szóló példabeszédben (Mt 25,1–3) fordul elő a Messiásra vonatkoztatva. A szinoptikusok tehát azt az ÓSz-ben és a zsidóságban ismételt előforduló gondolatot, hogy Jahve jegyesi viszonyban van Izr.-l, átviszik a Messiásra; de kérdéses, hogy a szövegeknek ez eredeti értelme-e. Annyi bizonyos, hogy a ~ fogalmát Pál – képes értelemben – Krisztusra vonatkoztatta (2Kor 11,3; Ef 5,22–33). → menyegző, → vérvőlegény.

völgy: 1. Földrajzilag. A héb. ÓSz a ~ fogalmát mindenekelőtt a gaj ('szakadék, szoros, szurdok' jelentésben is), afik ('patak völgye'; 'vízfolyás'), nahal ('patak', 'patak völgye', az arab vádi megfelelője), emek ('völgy', 'alföld, síkság') és bikah ('völgy', 'síkság') szavakkal jelöli. A ~ vízben gazdag (Szám 24,6; MTörv 11,11), csaknem paradicsomi jellegű (vö. 8,7;

11,10), különösen az idők végén (Iz 41,18; Jo 4,18), ezért kitűnő legelő (pl. Ez 34,13), és egyébként is buja növényzetű (vö. 1Sám 17,2.19; Én 2,1). Szántóföldjei Jahvét dicsérik (Zsolt 65,14), a Teremtőjüket (vö. 104,8). Ugyanakkor a ~ arra is igen alkalmas, hogy területén az ellenfelek összemérjék erőiket (Ter 14,8; Bír 5,15), ebből következően olykor holttestek borítják (vö. Jer 7,31 kk.; 19,6) és a siralom helye (Zak 12,11). – 2. Teológiailag és szimbolikusan. A ~ az emberi művelődés színhelye, egyszersmind azonban az emberi gőg melegágya, amelyet Isten ítélettel sújt (Ter 11,2–9). Némely isteneket ~ekben tiszteltek (vö. 1Kir 20,23.25.28), így elsősorban Baalt (Jer 7,31; → Hinnom völgye, → Jozafát völgye); vsz. azért, mert a vegetáció istene volt. ~ben zajlik le az eszkatologikus ítélet is a bálványok szolgái fölött (Jo 4,2.12.14: a Döntés völgye). Ha Jahve kivonul ítéletre, lépései alatt kettéválnak a hegyek, ~ek nyílnak, ~ek omlanak be (Mik 1,3 kk.; Zak 14,3–5; vö. Iz 40,3 kk.) ~ben vívja meg Jahve eszkatologikus harcát Góggal (Ez 39,1–16). Másfelől a ~ az a hely, ahol Jahve kinyilatkoztatja dicsőségét; itt lesz az idők végén az országa (Iz 41,18 kk.; Zak 14,6–11); enyhe éghajlat és állandó nappali fény fogja jellemezni (14,6.8b.7). Végül: a ~ olykor prof.-i látomásoknak is színhelyül szolgál (vö. Ez 3,22–27; vö. Iz 22,1.5: Hinnom völgye).

Völgy-kapu: → Jeruzsálem.

vörös: → színek.

Vörös-tenger (héb. Jam suf; gör. Erüthra thalassza 'Vörös tenger', a partvidék vörös kőzetéről): A héb. Bibliában nem szerepel a ~ név, a LXX csak Bír 11,16-ban és az ÚSz (ApCsel 7,36; Zsid 11,29) fordítja ~rel a Jam suf kifejezést. Ezen több szentírási helyen nyilvánvalóan a Sínai-félszigettől K-re eső tengert, vagyis a mai Akabai-öblöt kell érteni (Kiv 23,31; Szám 14,25; 21,4; MTörv 1,40; 2,1; Bír 11,16; 1Kir 9,26; Jer 49,21); más helyeken viszont a kivonuláskor (→ kivonulás Egyiptomból) történt csoda színhelye (pl. Kiv 13,18). Bárhogy értelmezzük is részleteiben a kivonulás topográfiai adatait, ezt a helyet a Sínai-félszigettől Ny-ra kell keresni. A héb. suf biztosan azonos az egyiptomi twf 'papirusz' szóval, és édesvízi sásra utal. Bár a Sás-tengernek nem lehet egyiptomi megfelelőjét kimutatni, a Sás-föld, egy mocsaras vidék a delta É-i részén, ahol papirusznád bőségesen nőtt, kimutatható. H. Brugsch nyomán pl. H. Cazelles vsz.-nek tartja, hogy a suf eredetileg a Földközi-tenger olyan tengeröblére vonatkozott, amely elég nagy volt ahhoz, hogy tengernek lehessen tekinteni. Másrészt viszont megnehezíti a tengeri csoda helyhez kötését, hogy a bibliai hagyomány nem egységes. Így a voltaképpeni átvonulás tört.-ében (14) csak általában 'tenger' szerepel.

Vulgáta, Vg: a Bibliának az a lat. szövege, amely a → Vetus Latina néven ismert lat. szövegek sokaságát a 7–8. sz.-tól végérvényesen háttérbe szorította. Létrejötté Szt Jeromos († 420) nevéhez fűződik. 383: Jeromos kiadta az általa revízió alá vett ev.-okat. Az ólat. előzményekből mindenekelőtt a „Ny-i” gör. szövegből belekerült olvasatokat iktatta ki, ezenkívül azonban – a Damazusz pápának ajánlott előszóban olvasható fejtegetéseitől eltérően – számos helyen stilisztikailag is módosította a szöveget. Az ÚSz második részében a ~ egészen más jellegű. Ez is átment ugyan bizonyos revízió, de a stilisztikai változtatások elenyészők. Ugyanakkor a revízió sokkal következetesebbnek látszik, mint az ev.-okban. Minthogy az eltérések ilyen nagymérvűek, ezt a munkát nem tulajdoníthatjuk Jeromosnak. Az ÚSz 2. részének a ~ szövegében – az ev.-októl és az ÓSz-tól eltérően – nincs Jeromostól származó előszava. Ezenkívül biztos bizonyíték (terminus ante quem) a ~nak Pál leveleit és a Katolikus leveleket felölelő részére, hogy Pelagius használta őket (Pál-kommentár, a 410 előtti időből). – Az ÓSz héb. szövegét Jeromos 390-től fordította. A lat. szöveg tört.-ében., amely eddig a → Hetvenes fordításhoz igazodott, ezzel döntő fordulat állt be, ha erős ellenállásba ütközött is. Jeromos stilisztikailag is gyakran módosította a korábbi szövegeket, különösen az elbeszélő jellegű részekben. Fordításával több helyen újra kiemelte az

elmosódott messiási vonatkozásokat. – A zsoltároknak Jeromos héb.-ből készített fordításával (Psalterium iuxta Hebraeos) szemben a Karolingok korában lezajlott reformok után az a szöveg került előtérbe, amelyet Jeromos a LXX hatnyelvű szövege (→ Hexapla) alapján helyesbített (Psalterium Gallicanum). Jeromos már korábban, amikor még Rómában élt, revízió alá vette a zsoltárokat; ezt – helytelenül – azonosították az ólat. Psalterium Romanummal (→ Zsoltárok könyve). A Hexapla alapján javított szövegből a zsoltárokon kívül teljesen csak Jób és az Én maradt még fenn. Több könyvet Jeromos nem dolgozott át: Bölcs, Sir, Bár, 1–2Mak; ezeket a ~ a Vetus Latina szövegében tartalmazza; ugyanakkor – a héb. → kánontól eltérően – Judit és Tóbiás kv.-ét lefordította Jeromos, Eszt és Dán gör. kiegészítéseit pedig ezeknek a kv.-eknek a végéhez csatolta. – A középkori ~nak számtalan változata keletkezett; ezekben egymástól nagyon eltérő tendenciák érvényesültek. A jó szövegeken kívül olyan változatok is elterjedtek, amelyekben a ~ szövege erősen összekeveredett a Vetus Latinával. Bizonyos hitelességre törekvés csak a Karoling-korban figyelhető meg. Alkuin szövegét nem tekinthetjük a Nagy Károlytól elrendelt „birodalmi bibliá”-nak, vsz. csupán egyike azoknak a szövegeknek, amelyek annak jegyében készültek, hogy Nagy Károly kifejezetten sürgette a Biblia helyes szövegének helyreállítását. Ebben a korban valójában csak az Orléans-i Theodulf bibliáiban fennmaradt szöveg tekinthető tudományos igényűnek, bár megítélése terén az idők folyamán eltértek a vélemények; hatását a ~ra korábban lebecsülték. A Bár Theodulf szövegében került a ~ba. Egyébként lényegében Alkuin szövege szolgált alapul a párizsi egyetem szövegéhez, amely a középkorban irányadónak számított, és amelyen az első nyomtatott kiadások is alapszanak. – A Trienti zsinat (1546) a ~t autentikusnak nyilvánította, és elrendelte egy hivatalos kiadás előkészítését. A Caraffa bíboros által vezetett bizottság jó kéziratokat vett alapul, de V. Szixtusz más kiadást készített elő, amely ismét a párizsi szöveghez állt közelebb. A Sixtinát (1590) a pápa halála után bevonták, és VIII. Kelemen pápa idején (1592) a tőle nem sokban különböző Sixto-Clementinával váltották fel. Az ÚSz ~-szövegének oxfordi kritikai kiadását (1889-től) elsősorban H. J. White († 1934) alakította ki; a fő források: F (Fuldensis, 547), A (Amiatinus, 8. sz. eleje), G (Sangermanensis, 9. sz.), valamint az ev.-ok tekintetében Z (Harleianus, 6. sz.). – X. Piusz pápa a bencés rendet bízta meg (1907) a ~ kritikai kiadásának elkészítésével; → Neovulgáta. – Kiadások: J. Wordsworth–H. J. White–H. F. D. Sparks: N. T. latine secundum editionem S. Hieronymi... (Oxford 1889–1954). – Biblia Sacra iuxta latinam vulgatam versionem adiuvantibus B. Fischer OSB, I. Gribomont OSB, H. F. D. Sparks, W. Thiele recensuit... R. Weber OSB (Stuttgart).

Xantikosz: → hónap.

Xerxész, Achaszvéros: perzsa király (ur. Kr. e. 485–465), I. Dárius Hisztaszpisz fia. A profán tört. számon tartja egyiptomi hadjáratát, s hogy elpusztította a lázadó Bábelt, továbbá a gör.-ök ellen viselt sikertelen háborúját. Az elvesztett csata után a fölkelők megölték. (Fia, I. Artaxerxész Longimánusz lett az utóda.) A Biblia szempontjából a zsidók iránt tanúsított magatartása érdemel figyelmet. Ezd 4,6 csupán azt említi, hogy a zsidók ellenségei vádat emeltek Júda és Jeruzsálem lakói ellen, de a panaszlevél tartalmáról és az ügy kimeneteléről nem tudunk semmit. Fontosabb szerepet tölt be ~ Eszt-ben. Ahogy ez a kv. ~ jellemét bemutatja (intrikák az udvarban, a háremben), egybevág a profán történészek által róla rajzolt képpel (pl. Hérodotosz: inkább gáláns kalandor, mint erőskezű fejedelem). Egyébként más perzsa királyok alakjáról sem őrzött meg kedvezőbb képet a tört. – A Dán 9,1 említette ~ (Achaszvéros) nem azonos a profán tört.-ből ismert ~szel.